ПОЦІЛУНОК ПРОКАЖЕНОМУ (Поцілунок, дарований прокаженому)

Франсуа МОРІАК

ПОВІСТЬ

від друга й шанувальника

Лу'і Артю його таланту.

Ф. М

Жан Пелуейр розплющив очі. Круг дому дзвеніли цикади. Крізь жалюзі розтопленим металом вливалося світло. Жан Пелуейр підвівся з ліжка; у роті гірчило. Він був такий маленький, що в низькому трюмо відбилося тільки його мізерне личко, запалі щоки, довгий, гостренький з червоним кінчиком і ніби зношений ніс, подібний до карамельки, яку обсмоктала дитина. Коротко підстрижене волосся сходило клинцем на вже зморшкувате чоло; гримаса відкрила ясна і попсовані зуби. І хоч у цю хвилину Жан здавався собі огидним як ніколи, він заговорив із собою співчутливо: "Бідолахо Жане Пелуейр, вийди надвір, погуляй!" — і погладив неголене підборіддя. Але як його вийти, не збудивши батька? Між першою і четвертою годинами пан Жером Пелуейр вимагав мертвої тиші: цей священний час відпочинку оживляв його після безсонної ночі. Батькова сієста сковувала летаргією весь дім: щоб не порушити цієї спасенної тиші, ніхто не смів ні рипнути дверима, ні словом озватись, ані чхнути,— Жан призвичаївся до цього, наслухавшись за десять років скарг та нарікань; слуги, ба навіть перехожі, звикли стишувати голос під вікнами. Візники об'їздили будинок кружною дорогою, щоб не торохтіти коло дверей. І все ж попри спільні пересторо ги, пан Жером, ледь прокинувшись, нарікав, що його збудив брязкіт тарілки, собачий гавкіт або чийсь кашель. Може, він сподівався досягти такого безмежного супокою, який би переходив у небуття так само плавко, як

річка вливається в море? Завжди невиспаний і мерзнучи навіть у спеку, він сідав з книжкою біля кухонної плити; на його лисині грали відблиски полум'я. Кадетта поралася при каструлях, зважаючи на господаря не більше, ніж на підвішені до сволоків окости. А він позирав на стару селянку і дивувався: як це вона, народившись за царювання Луї-Філіппа, після всіх революцій, воєн, лихоліть, знати нічого не знала, крім свого кабанчика і його годівлі, коли кабана на різдво кололи, її каправі очі блищали скупою сльозою.

Хоч як боявся Жан порушити батькову сієсту, але задушлива спека манила його надвір; манила насамперед тим, що може забезпечити йому самоту: він прослизне попід будинками смужкою тіні, не боячись сміху дівчат, що сидять із шитвом на порозі. Жінки завжди сміялися, бачачи його скрадливу проходку; але о другій годині дня вони ще сплять спітнілі і бурмочуть крізь сон, відганяючи надокучливих мух. Без рипу відчинив він добре змащені двері, перейшов присінок, де пахло варенням і цвіллю від стінних шаф; з кухні несло припаленим жиром. Його пантофлі на мотузяній підошві ніби були створені для тиші. Він взяв почеплену під вепрячою головою рушницю двадцять четвертого калібру, знайому всім місцевим сорокам: Жан Пелуейр був заклятий ворог сорок. У підставці була ціла колекція ціпків, зібрана кількома поколіннями Пелуейрів: там стояла тростина-рушниця дідового брата Узілана, тростина-вудка і тростина-шпага діда Лапеньїна та інші ціпки з залізними наконечниками, що зберігались як пам'ять про літній відпочинок у Баньєр-де-Бігоррі. Буфет прикрашало опудало чаплі.

Жан вийшов надвір, поринувши в спеку, як у воду в басейні. Він збирався піти до струмка, туди, де течія, повертаючи до села, збирає під густими вільхами всю свою прохолоду, всю джерельну свіжість, але передумав: напередодні його там заїли комарі. Крім того, йому закортіло побалакати з якоюсь живою душею. Отож він подався до дому лікаря П'єшона, чий син Робер, студент-медик, сьогодні вранці приїхав на канікули.

Усе вимерло, все, здавалося, вимерло; хіба лише іноді за неприкритими віконницями зблиснуть проти сонця окуляри, зсунуті на лоба якоїсь бабусі. Жан Пелуейр пішов між сліпими садовими мурами. Йому подобалися ці провулки, він міг думати тут свої думи, і жодне око за ним не підглядало. А думаючи, він морщив лоба і не міг обійтися без жестів, сміху, декламації віршів — справжньої пантоміми, з якої кпило все містечко. Тут, у доброзичливому затишку дерев, самотній промовець міг безперешкодно виявити свої здібності. А все ж він віддав би перевагу вуличному гамору великого міста, де можна розмовляти з самим собою і на тебе не оглянеться ніхто з перехожих! Так принаймні запевняв Жана Пелуейра у своїх листах Даніель Тразіс. Цей його товариш у Парижі усупереч волі батьків "пірнув у літературу". Жан уявив собі, як його приятель весь підбирається, потім кидається в вир паризького життя, поринає в нього. Тепер він, мабуть, навчився вже плавати і з пирханням поривається до своєї мети: багатства, слави, кохання, а тобі скуштувати цих плодів не доведеться, Жане Пелуейре!

Тихою ходою він зайшов до лікаря. Служниця йому сказала, що хазяї обідають у місті. Жан вирішив почекати П'єшона-молодшого в його кімнаті, вхід до якої був з передпокою. Ця кімната так скидалася на свого хазяїна, що хто туди заходив, уже не мав потреби знайомитися з ним особисто: на стіні колекція люльок, афіші студентського балу; на столі людський череп з устромленою в нього носогрійкою; книжки, куплені для літнього дозвілля: "Афроді-

Лауреат Нобелівської премії французький письменник Франсуа Моріак (1885—1970) уже відомий українському читачеві романами "Гадючник", "Дорога в нікуди", "Тереза Декей-ру". Його тема творчості— провінція, родина, віра. Моріак — письменник-католик, але він один з найгостріших критиків церкви та офіційної релігії. Його герої борсаються між приписами релігійних догм, плотськими потребами і моральними нормами свого класу. їхній світ — це світ відчуження, користолюбства, власницької моралі. Його яскраво відтворено в одному з найранніших творів Моріака "Поцілунок прокаженому"; написаний 1922 року, він приніс молодому провінційному письменнику світову славу.

На пекло сімейного життя приречені герої цієї повісті Жан Пелуейр та Ноемі д'Артіай, бо їхній шлюб був оснований на розрахунку. Лиш велика моральна витримка рятує їх від падіння. Зрештою в серці Ноемі прокидається любов до чоловіка. Та сталося це надто пізно — напередодні його смерті.

Назва твору—ремінісценція з середньовічної легенди про католицького святого Юліана Милостивого, який у пориві самопожертви пригрів своїм тілом прокаженого і поцілував його. Але героїня повісті Ф. Моріака жертвує собою зовсім не заради любові до страдника, а лиш для того, щоб задовольнити користолю-биві прагнення своєї родини.

та", "Римська оргія", "Сад тортур", "Щоденник покоївки". Жана зацікавило "Вибране" Ніцше: він погортав книжку. З розчиненої валізи чувся запах одягу, який студент носив улітку. В Ніцше Жан Пелуейр натрапив на такі рядки: "Що добре? — В се, що збуджує в людині почуття сили, саму силу. Що погане? — Все, що корениться в слабості. Хай гинуть слабі і невдахи: а ми їм ще й допоможемо зникнути з лиця землі. А що з усіх зол найгірше? — Жалість, яку виявляють до звироднілих і слабих: християнство".

Жан Пелуейр відклав книжку; ці слова вдарили в нього, як пекуче пообіднє сонце, коли відчиниш віконниці. Отож йесамохіть він підійшов до вікна, впустив до кімнати свого товариша небесний вогонь і потім знову перечитав жорстокий афоризм. Примружив повіки, відкрив їх знову і пильно глянув на своє обличчя в дзеркалі: ах, ця страшна фізія ландського1 недомірка, "ландяка", як його прозвали в гімназії, кур дупель, з яким навіть юність не могла зробити свого звичного чуда, убога жертва для священних спартанських криниць! 2 Він згадав, як у п'ять років ходив до сестер-черниць: незважаючи на високе становище Пелуейрів, перші місця і високі бали діставалися кучерявим гарним діткам. А екзамен з читання, коли він читав краще, ніж будь-хто, а зайняв останнє місце! Іноді Жан Пелуейр питав себе, чи любила б його мати; сам він її не знав, бо вона рано померла від сухот. Батько любив Жана як бліду подобу самого себе, як власну миршаву тінь у тому світі,

де він ходив у капцях або спочивав у спальні, пропахлій валер'янкою та ефіром. Старша сестра пана Жерома, Жанова тітка, безперечно хлопця зненавиділа б, але культ, яким вона оточила власного сина, Фернана Казнаву, видатного діяча, голову департаментської ради, в котрого зрештою й жила в Б., до такої міри її поглинав, що інші люди залишалися в тіні; вона просто їх не бачила; а все ж деколи вона чи то усмішкою, чи то словом воскрешала Жана Пелуейра з небуття, оскільки в її розрахунках ця паросток хворобливого батька, цей неборака, приречений на безженство й передчасну смерть, мав передати пелуейрівський маєток Фернану Казнаву. Жан раптом побачив, в якій страшній пустці він живе. Три роки в гімназії він марно старався домогтися жаданої дружби, але ні його товариш Даніель Трезіс, ні абат, викладач риторики, так і не зрозуміли, чому він зазирає їм в очі, зазирає як безпритульний пес.

Жан Пелуейр розгорнув Ніцше на іншій сторінці і за одним подихом прочитав афоризм двісті шістдесятий з книги "По той бік добра і зла", де говорилося про подвійну мораль: мораль панів і мораль рабів. Він знову глянув на своє обличчя з його жовтизною, помітною навіть на сонці, повторив слова Ніцше, спробував вникнути в їхній зміст і почув їхній свист у душі, як свист жовтневого вихору. На мить йому примарилося, що віра його рухнула, мов вирваний з корінням дуб. Хіба це не її зламано в спекоті цього літнього дня? Ні, ні: її дерево ще було зв'язане з ним тисячами коренів; після навального пориву вітру Жан віднайшов у своєму серці її благословенний затінок, її таїну, приховану під рясним і знов уже нерухомим листям. Проте він зненацька відкрив, що релігія для нього — це передусім притулок. Завдяки їй відкривалися перед бридким сиротою обійми ночі-розрадниці. Хтось на вівтарі заміняв йому відсутніх друзів, а богородиця викликала ті гарячі почуття, які пробуджувала б у ньому рідна матір. Наболіла душа знаходила вихід у сповідальні або в німій вечірній молитві, коли темний церковний притвор збирає в собі всю позосталу на землі свіжість. І тоді переповнене його серце виливалося біля невидимих стіп. Хіба змішався б Жан Пелуейр з отарою старих дівок і куховарок, якби він мав кучері і личко Даніеля Тразіса, які з самого його дитинства вабили жінок? Авжеж, він належить

до тих рабів, яких таврує Ніцше, він впізнавав у собі їхню нікчемну подобу; він носив на обличчі незмивну печать; він був створений для поразок — до речі, так само як і батько, теж побожний, тільки освіченіший за нього, ще в недавньому минулому терплячий читач святого Августіна і святого Фоми Аквінського. Жан майже не цікавився віровченням, релігія зводилася в нього до вияву почуттів, і тому він дивувався, що батько спромагається поєднати віру з раціоналізмом. Проте він пам'ятав його улюблену приказку: "Як можна жити невірою!" А втім, ця його віра не сягала так далеко, щоб через неї він ризикував застудитися. На великі свята пана Жерома садовили в натопленій ризниці, і звідти він, тепло закутаний, слухав відправу.

Жан Пелуейр ігішов назад. Він знову жестикулював, чимчикуючи між глухими мурами, у тихому затишку дерев; іноді він брався уявляти, чи міг би обійтися без віри: що було б, якби корковий пояс, який утримував його на поверхні життя, раптово зник. Нема нічого! Нічогісінько! Він усолоджувався цією цілковитою безпорадністю; на язиці йому крутилися слова, знайомі зі шкільної парти: "Над усі сподіванки моє велике горе!.. О небо, дякую, що ти таке суворе!.." Трохи далі він уже доводив деревам, жорстві і мурам, що серед християн також є можновладці і що святі подвижники, чернечі ордени, вся нинішня церква дають високий взірець прагнення здобути силу.

Заглиблений у думки, він опам'ятався, лише почувши шерех своїх кроків у передпокої — шерех, який викликав на другому поверсі стогін; плачливий сонний голос кликав Кадетту, і тут же в кухні зачовгали куховарчині капці, забрехав пес, рипнули віконниці — пробудження пана Жерома вернуло життя всьому будинку. У цей час очі в нього були запухлі, в роті кисло, і світ малювався йому в найчорніших барвах. Тому Жан Пелуейр поспішив сховатися в парадній вітальні, де було холодно, як у склепі. Крізь цвілі шпалери прозирала штукатурка. Годинник на

стіні стукав так тихо, що його не чуло жодне людське вухо. Жан утонув у кріслі; він шукав у своїй вірі вразливе місце — місце, відкрите для проникнення туги. В кімнаті дзижчала муха, то сяде, то знову злетить. Р аптом закукурікав півень — потім коротка пташина трель — знову півень... Годинник вибив половину... півень... півні... Жан здрімнув і спав аж до тієї солодкої пори, коли мав звичку пробратися бічними вуличками до найменших дверей церкви і ковзнути в її духовитий морок. Може, сьогодні йому не піти на це побачення — єдине, яке було доступне такій мокриці, як Жан Пелуейр? Він пішов не до церкви, а у сад, де надвечірнє сонце нагадало йому слова поета: "Той жар спаде". У повітрі пурхали білі метелики. Кадеттин онук поливав салат — гарний парубчак у сабо на босу ногу, улюбленець дівчат, якого Жан уникав, соромлячись свого привілейованого стану: чи не краще йому, потворі, було б слугувати цьому квітучому й юному городньому божеству? Він не наважувався всміхатися йому навіть здалеку: в стосунках із селянами природна несміливість його зовсім паралізувала. Скільки разів він намагався помагати священикові в доброчинному товаристві, в просвітницькому гуртку і завжди, спантеличений, осипаний градом насмішок, знову відходив у тінь.

Тим часом пан Жером плентався алеєю, обсадженою грушами, геліотропами, резедою і геранню, запаху яких зовсім не було чути, оскільки величезна липа з округлою кроною сповнювала своїм духом і землю, і небеса. Пан Жером ледве ноги волік. Холоші штанів метлялися між кісточками і капцями. Пом'ятий солом'яний бриль оповивала муарова стрічка. Плечі йому прикривала стара плетена пелерина, яку забула в його домі сестра. Жан угледів у батькових руках Монтеня. Мабуть, у "Пробах", так само як у релігії, він вишукував резони, щоб виправдувати з мудрим виглядом своє невтручання в життя. "Атож, атож,— повторював про себе Жан,— бідолаха тато свою цілковиту життєву поразку називає то стоїцизмом, то християнською покорою". Ах, яким ясновидцем відчував себе Жан! Люблячи й жаліючи свого батька, як він у цю хвилину воднораз його зневажав! А страждалець пхикав: у карку шпигає, дихати нічим, весь час нудить... Один орендар, такий собі Дюберн д'Уртіна, нахйбно до нього припхався, йому, бач, треба ще одну

кімнату, щоб було де поставити Шафу заміжньої доньки! Коли вже він зможе похворіти в затишку? Чи дадуть йому померти спокійно? До того ж завтра четвер, день торгу на площі біля їхнього дому і день навали гостей: у його домі порядкуватимуть сестра Фелісіте Казнав і небіж. Вже спозаранку його розбудить рев худоби на площі. Потім гуркіт під дверима машини Казнавів сповістить про початок цього щотижневого лиха. Тітка Фелісіте влізе в кухню, щоб скасувати дієтичне меню свого брата і запровадити меню, с прийнятне для її сина. Ввечері після їхнього від'їзду Кадетта буде в сльозах, а хазяїн ледве живий.

Пан Жером, запобігливий і нижче трави перед ворогом, таїв у душі жагучу до нього ненависть. Він так часто бурмотів, що залишить Казнавам "дулю з маком", що й цього разу Жан не дуже зважив на батьків шепіт: "Ми їм підкладемо свиню, Жане, якщо ти мені допоможеш... Тільки чи ти захочеш?" Жан, думками за тридев'ять земель від Казнавів, усміхнувся. А батько пильно оглянув його і раптом кинув:

— У твоєму віці треба бути чепурнішим, ти не дуже модно виглядаєш, голубе!

Хоча це вперше пан Жером звернув увагу на його вигляд, Жан Пелуейр ні про що не спитав; він і гадки не мав, який крутий злам готує йому доля. Він узяв з батькових рук Монтеня і прочитав фразу: "Щодо мене, то я прихильник тихого самотнього життя без потрясінь..." Ах так, їхнє життя справді було тихе, самотнє, без потрясінь! Хвилинку обидва спостерігали, як вітер брижить воду в басейні, де круг здохлого крота роїлися пуголовки. Панові Жерому здалося, що падає роса, і він пішов до будинку. Знічев'я Жан визирнув у прочинену хвіртку, що виходила на вуличку. Кадеттин онук лапав якусь дівулю, але, побачивши Жана, пустив її, ніби вронив з рук плід.

II

Жан Пелуейр тієї ночі майже не спав. За відчиненими вікнами була молочна ніч, ще гамірливіша, ніж день — так оглушливо кумкали в ставку жаби. А головне — аж до світання кукурікали півні, охрипнувши від свого співу на честь таємничого й оманливого зоряного світла. Містечкові півні окликали сільських, а ті в свою чергу передавали іншим, ближчим: "Сто вартових повторюють це гасло..." Сон не йшов, і Жан присипляв себе, бубонячи цього вірша. Рами чітко вирізнялись на тлі іскристої блакиті. Жан устав босоніж, дивився на зірки, пригадував їхні назви і розмірковував над питанням, що постало перед ним учора ввечері: що він сповідує — сувору метафізику чи систему витончених утіх? Серед владик переважали, звичайно, побожні. Але хіба вагався Шатобріан поставити на карту вічність за ласку? А скільки разів зраджував Барбе д'Оревільї1 Сина людського за поцілунок? І хіба не прославлялися вони в міру того, як зраджували свого бога?

На світанку Жана збудило пронизливе поросяче кувікання. Як завжди в четвер, він зумисне не відчиняв віконниць, щоб його не побачили базарюваль-ники. Пані Бурідес, галантерейниця, зупинила на тротуарі прямо проти вікна Ноемі д'Артіай, розпитуючи її, чи вона вже снідала. Жан пас очима сімнадцятирічну Ноемі. її темноволоса кучерява голівка іспанського ангела зовсім не пасувала до повненької фігури, але Жанові дуже подобався контраст молодих, буйних, грубо тесаних форм з херувимським личком — жінки казали, що Ноемі д'Артіай гарна, як намальована. Ця рафаелівська, щоправда занадто тілиста, мадонна будила в Жана найкращі і найгірші почуття, викликала то високі помисли, то ницу хтивість. На її шиї, на м'якому вигині грудей блищали росинки поту. Безбарвні вії підкреслювали цнотливість темних мигдалюватих очей: личко ще в серпанку дитинства, невинність дитячих губ — і раптом сильні хлоп'ячі руки, литки, перев'язані внизу, над п'ятами, шнурками, а голінки, так справді голінки! Жан Пелуейр потайки розглядав цього ангела; Кадеттин онук, той міг би дивитися відверто: гарні хлопці, навіть із простолюду, мають право лупати очима на всіх дівчат. Коли під час обідні з півчою Ноемі проходила центральним нефом і зачепила за його стілець, Жан Пелуейр ледве наважився вдихнути повітря, звихрене її перкалевою сукнею, запах

туалетного мила й чистої білизни. Він зітхнув і надів сорочку, яку носив уже два дні. Його тіло не заслуговувало, щоб про нього особливо дбати; умивався він у мисці, втиснутій у маленьку раковину так, щоб не розбити її, опускаючи кришку умивальника. В саду під липою він читав не молитву, а газету, тримаючи її так, щоб затулитися від Кадеттиного онука. Цей негідник насвистував! З червоною гвоздикою, заткнутою за вухо, він пишався і красувався, наче молодий півник. Його сині штани були підперезані паском. Жан Пелуейр по ницому ненавидів його і соромився своєї ненависті. Думка, що цей хлопець зрештою стане репаним селюком, його не втішала, бо тоді салат поливатиме інший хлопець, такий же сильний, такий же ставний,— так само, як у повітрі пурхатимуть інші білі метелики, схожі на ті, що літають сьогодні вранці. "О моя душе,— сказав собі Жан Пелуейр,— моя душе, цього літнього ранку ти ще бридкіша, ніж моє обличчя!"

З дому долинув тоненький голос священика. Яку він прийшов плести інтригу сьогодні, адже він, як правило, приходить в іншу годину? Невже йому не страшно зустрітися з Фернаном Казнавом, який казиться, тільки-но побачить сутану? Схованому за липою Жанові видно, як Фернан вийшов пройтися, як завжди за п'ять хвилин перед обідом. Його мати, засапана, поспішала за ним. Дебела постать на страшенно цибатих ногах, випуклий бюст, голова старої Юнони насаджена прямо на грудях — уся ця могутня, розладнана, поламана машина слухалася наказів улюбленого сина, ніби він натиском кнопки приводив у дію її механізм. Радник зволив зупинитися, щоб почекати її, витер хусточкою спітніле чоло і шкіряну підшивку свого бриля. Цей насуплений ідол пітнів у своїй альпаковій парі. Сталево-сірі очі за окулярами, здавалося, нікого й нічого не бачили. Дорогу йому прокладала мати; вона розкидала зустрічних, наче то були сухі галузки. Подейкували, буцімто якось вона заявила: "Якщо Фернан одружиться, моя невістка довго не протягне". Такої відважної невістки ще не знайшлося, та й зрештою яка б дівчина згодилася дбати про цього високопоставленого чоловіка, віком уже за п'ятдесят і привченого, щоб із ним панькалися, наче з дитиною? Розпечене повітря сколихнув благовіст. Жан Пелуейр почув, як радник буркнув:

— Ох, ці кляті дзвони!

Він шмигнув за стіл лиш тоді, як там уже повсідалися тітка і Фернан, пов'язавши серветки. Пан Жером, який спізнився, сів боязко, але з блиском в очах, він наважився признатися, що його затримав священик. Увібравши голови в плечі, Пелуейри чекали бурі, але вона вибухнула аж тоді, коли подали баранячу печеню. Фернан Казнав пригостився перший, з виделкою в повітрі запитливо глянув на матір. Фелісіте принюхалася до м'яса, перевернула на другий бік і вирекла присуд: "Пересмажене!" І обоє дружно відсунули тарілки. Прибігла Кадетта і, поводячи очима наполоханої курки, почала жалібно захищати баранину — зовсім надаремно, бо радник і так ум'яв пересмажене м'ясо. Усмак попоївши, він перепросив дядька Пелуейра, що не привітався з ним раніше — через попівський капелюх, який він побачив у передпокої. Пелуейрам відома його фізична огида до попів. Пан Жером, не підводячи очей, безбарвним своїм голосом заявив:

— Панотець приходив побалакати зі мною про тебе, Жане. Повіриш, що він хоче одружити тебе?

Фернан пирхнув сміхом і сказав, що це затія несерйозна.

— Чому? Ж а нові йде двадцять третій рік.

Тут Фернан Казнав спалахнув: куди цей довгополий лізе? Яким правом пхає свого носа в наші родинні справи? І втративши почуття всякої міри, осмілився впівголоса запитати, чи взагалі Жан "здатний до шлюбного життя". Мати моргнула нечемі, щоб угамувався.

— Це було б чудово, аби Жан оженився,— сказала вона.— Цьому домові так бракує господині. Але, звичайно, молоді жінки такі свавільниці, і денний розпорядок Жерома дещо порушиться.

Фернан заспокоївся і притакував: Жан ще може завести сім'ю. Але чи не буде вона через нього нещасна? В нашого голубчика завелися вже звички і манії, як у старого парубка. Тітка Фелісіте зауважила, що в такому разі її братові краще жити окремо від молодих. Для нього це було надто важким випробуванням. І нагадала, що Жан Пелуейр кілька разів збирався їхати в колеж, місце вже було за ним, речі приготовлені, екіпаж перед ґанком, а батько його в останню мить не пустив.

Жан трохи стривожився, але він не сумнівався в тому, що вся ця історія з одруженням не що інше, як підступна витівка пана Жерома; заглибившись у спомини, він згадав той дощовий вечір другого жовтня, коли біля порога на нього чекало старовинне ландо, яке мало одвезти його до монастирського інтернату, де діти з ланд, нидіючи над словниками, марять про полювання. Скриня, що належала колись двоюрідному дідові, була ще й досі обліплена клаптями квітчастого паперу. Пан Жером хлипав, удавав, що в нього починається серцевий напад: він страшенно боявся фатальної хвилини розлучення! Звичайно, бідолаха уже в ті часи потребував тиші, але згоден був поступитися заради того, щоб Жан залишився вдома, з умовою, що він не дуже порушуватиме тишу. Отож до п'ятнадцяти літ Жан Пелуейр учився з священиком і до колежу прибув лише, щоб скласти екзамени. Чого це раптом батькові заманулося його оженити? Жанові пригадалися дивні слова, які батько сказав напередодні в саду... Але чому тим перейматися? Він повторив про себе, що Жан Пелуейр "нездатний до шлюбного життя". З боку Казнавів сприймати ці жарти всерйоз — безглуздо. Тепер вони намагалися з'ясувати, хто ж ця обранниця; але настала пора сісти, і це допомогло панові Жерому ухилитися від запитань. Незважаючи на спеку, мати з сином бродили по саду, і стривожений Жан у коридорі підслухував, про що вони говорять.

Гуркіт мотора, що сповіщав про їхній від'їзд, розбудив хворого, і, почувши човгання батькових капців, Жан зайшов до кімнати, пересяклої запахом ліків. У цьому аптечному смороді він вислухав заяву, що його серйозно збираються оженити, і жінкою його повинна стати Ноемі

д'Артіай. Жан дивився на свою постать, відбиту у великому дзеркалі, ще сухішу, ніж верес у спалених ландах, і бурмотів:

— Вона не захоче мене,— і тремтів, чуючи неймовірні слова:

— З нею говорили про це, і вона не проти... Старим д'Артіайям це здається чудовим сном, вони не вірять власному щастю.

Жан хитав головою і виставляв руки, ніби захищаючись від видіння. Дівчина в його обіймах, і це добровільно? Ноемі, яку він бачив на обідні з півчою, Ноемі, в чиї очі, схожі на чорні квіти, він ніколи не смів зазирнути? Повів від руху її тіла, коли вона проходила через церковний неф, Жан Пелуейр сприйняв усіма фібрами як єдиний доступний йому поцілунок. А тим часом батько викладав далі свої плани, цілком узгоджені з планами священика: головне — це продовжити рід Пелуейрів і не допустити, щоб бодай частка їхнього добра перейшла до рук тітки Фелісіте та Фернана Казнави. І пан Жером додав:

— Знаєш, коли панотець захоче, він свого доб'ється.

Жан усміхнувся, ошкірився, кутик рота йому сіпався, він сказав:

— Вона мене боятиметься.

Батько і не думав заперечувати; його ніколи не любили, і він не в змозі був уявити, щоб його син міг би спізнати таке щастя. Але чесноти Ноемі він охоче визнавав: панотець обрав її з-поміж усіх, і ця дівчина стане прикладом для всієї парафії. Вона належить до тих жінок, які в шлюбі не шукають тілесних утіх; це буде жінка, свідома свого обов'язку, віддана Богові й чоловікові; з неї вийде матір, які ще бувають на світі й нині,— хоча вони часто народжують, ніщо не порушує їхнього простодушного невідання. Розчулившись, пан Жером кахикнув:

— Коли я знатиму, що ти вдало одружився і що Казнави до тебе не доберуться, то помру спокійно...

Священик хотів діяти якнайенергійніше: Жан міг би зустрітися з Ноемі завтра; вона чекатиме на нього по обіді в церковному домі, а пані д'Артіай знайде якийсь привід, щоб залишити їх на самоті. Пан Жером говорив скоромовкою, він боявся, що доведеться сперечатися і долати синів опір; руки в нього тремтіли. Жан зовсім розгубився, не знав, що казати. Який сором — так нажахатися! Чи не пора йому вже вирватися зі стада рабів і поводитися паном? Ось вона, та одна-єдина мить, коли він зможе розбити свої кайдани і стати мужчиною. А що від нього вимагали відповіді, то він непевно кивнув на знак згоди. Потім, коли він пригадував цю мить, вирішальну для його долі, то признавався, що все вирішили десять сторінок Ніцше, які він погано зрозумів. Він вибіг з кімнати, а пан Жером усе ще не міг опам'ятатися від такої легкої перемоги, і йому кортіло швидше повідомити про неї церковний дім.

Сходячи вниз, Жан дещо освоївся з дивом і почував себе не таким непорочно чистим. Досі він не знав жінки і ось тепер відкрив, що його невинність, мабуть, не триватиме вічно. Він наважився викликати в собі певний образ і сміливо дивився в його чорні очі; ох, самого цього вистачило, щоб він відчув страшенну млість. Йому закортіло скупатися. Але, як часто трапляється в жірондців1, ванна в Пелуейрів була повна картоплі, і Кадетта мусила спершу її спорожнити.

Після вечері Жан Пелуейр пройшовся містечком. Він стежив за собою, щоб не жестикулювати й не розмовляти вголос. Він простував статечно, церемонно і вітався з кожним гуртом людей, що сиділи біля дверей своїх домів; при його наближенні всі раптом замовкали, наче жаби в ставку, але ніхто не сміявся. Нарешті, коли він минув останній будинок і опинився на ще світлій дорозі між чорними колонами сосон, які пахнули на нього своїм гарячим подихом і фіміамом живиці, який ширився з тисячі кадил цього лісового храму, він міг сміятися, трясти плечима, клацати пальцями, кричати: "Я владар, владар, владар!" і

скандувати двовірш: "Якими чарами, з чиєї тільки згоди в небес він заслужив такої нагороди?"

III

Жан Пелуейр боявся, що розмова от-от урветься: страх перед мовчанкою змусив священика і пані д'Артіай хапатися за перші-ліпші теми і марнотратно вичерпувати їх; скоро їм уже не буде про що говорити. Сукня Ноемі звисала з стільця, мов квітка магнолії, що перехиляється через вінця вазона. Цього золотого липневого дня Ноемі сповнювала дівочими пахощами цю убогу приймальню, де бог присутній всюди, на стінах і на каміні, пахощами, схожими на аромат тих дурманних квітів, які нерозумно лишати на ніч у спальні. Жан повернув не голову, а тільки очі: він розглядав Ноемі, котра зійшла зі свого п'єдесталу; коли дивитися так зблизька, він бачить її мовби крізь збільшувальне скло. Він жадібно шукав якоїсь вади, "недоробки" на цьому живому, трепетному металі: чорні цятки на крилах носа, на основі шиї шкіра, мабуть, Попечена старою йодною настоянкою. Ось вона коротко засміялася на якийсь Дотеп священика, і Жан Пелуейр устиг у блискучому разкові її зубів помітити один тьмянуватий різець, либонь, попсований. Його пильний погляд перешкоджав цим великим чорним очам дивитися на нього; може, він їв поглядом Ноемі лише для того, щоб вона не могла оглядати його. Язик у священика, хвалити бога, добре підвішений, і він уміє говорити на будь-яку тему. Хоча сам кругленький, маленький, він зовсім позбавлений добродушності. Вся його огрядна постать дихає строгістю. З фермерами він не порозумівся, зате його люблять у містечку, де під його проводом кілька овечок зробили значний поступ у своєму духовному розвитку. Як це нерідко буває, цьому лагідному священикові належала і земля. Він — сама лагідність, сама покірність, але його, здавалося, м'яку волю ніколи не зламати. Він відохотив від недільних балів найвродливіших дівчат і розладнав зальотницькі наміри багатьох хлопців; ніхто не знав про те, що він в останню мить уберіг поштарку від подружньої зради. Це він вирішив, що не гоже, щоб Жан Пелуейр жив одинцем; йому, душпасти-реві, дуже

важливо, щоб дім Пелуейрів одного дня не став домом Казнавів, щоб йому до кошари не вкрався вовк.

Жан ніколи не помічав, як високо при диханні здіймаються у жінок груди: коли Ноемі вдихала, її перса майже торкалися підборіддя. Священик перестав удавати, що його цікавить бесіда, він підвівся з словами, що любі діти може хочуть сказати одне одному щось душевне, і запросив пані д'Артіай у сад подивитися, який урожай обіцяють ренклоди.

У темнуватій кімнаті залишився тільки чорний наполоханий самець наодинці з привабливою самичкою; так ніби проводився якийсь ентомологічний експеримент. Жан Пелуейр не ворушився, не підводив очей: тепер це було непотрібно; він був скований її поглядом. Дівчина— міряла очима лялечку, яку їй послано долею. Вродливий хлопець з невиразними, легко замінними рисами обличчя, вимріяний коханець усіх дівчат — той, хто в безсонні ночі вабить їх своїми широкими грудьми й міцними обіймами — розпливався в пітьмі церковного дому, зникав, від нього в найтемнішому кутку приймальні зостався лише цей вражений цвіркун. Ноемі дивилася на свою долю, вона знала, що ця доля неминуча. Адже синові Пелуейрів не підносять гарбуза. Певно, її батьки побоювались лиш того, щоб цей хлопець не передумав, їм і на думку не спадало, що дочка могла суперечити їхній волі. Справді, вона й не думала опиратися. Все, що могло їй дати життя, уже чверть години сиділо перед нею, кусало собі нігті, крутилося на стільці. Жан підвівся, він став ще менший, ніж коли сидів, він щось промимрив. Ноемі не почула, і він повторив:

— Я знаю, що я не достойний... Дівчина запротестувала:

— Ах, пане...

У припливі шаленої покори він почав запевняти, що не достойний кохання, але просить одного — хай вона дозволить йому кохати її. Слова

його так і пливли, низалися у фрази. До двадцяти трьох років він чекав нагоди відкрити своє серце жінці. Розписуючи свою прекрасну душу, він розмахував руками, ніби був на самоті; і він справді був самітний.

Ноемі позирала на двері і навіть не дивувалася: про Жана Пелуейра завжди казали: "Це чудій, придурок". Він говорив і говорив. Хоч би хто-небудь зайшов у кімнату! Здавалося, цей чоловік навіки захопив цей дім, заполонив його своєю жестикуляцією. Ноемі занепокоїлась, ладна була розплакатися. Нарешті Жан замовк, і її охопила паніка, яка буває, коли до кімнати влітає кажан. Коли священик з пані д'Артіай вернулися, вона кинулася матері на шию, не подумавши, що такий прояв почуттів можна сприйняти як згоду. Проте священик уже Припав щокою до Жанової щоки. Жінки пішли самі, щоб не викликати цікавості сусідок. Чи видно Жанові Пелуейрові крізь причинені віконниці — поруч пані д'Артіай, вугластої і кощавої, з перекошеним, як у собаки, задом — сукню Ноемі, вже прим'яту сукню, яка ніколи не розправиться, похилену шию, квітку вже прив'ялу, скошену квітку?

Дикун, звиклий цуратися людей і якнайменше навертатися їм на очі, кілька днів ходив сам не свій, розгублений і приголомшений пересудами. Доля вирвала його з мороку; слова Ніцше, як магічне закляття, повалили мури його темниці;

він ввібрав голову в плечі і кліпав очима, схожий на нічного птаха, раптово випущеного на яскраве денне світло. І люди навколо нього теж змінилися: пан Жером занедбав свій режим, скорочував сієсту і ходив за священиком, пхаючись до ризниці. Казнави у четвер уже не потикалися і поширювали по всіх усюдах обурливі плітки щодо Жанового характеру і його певних особливостей, які, на їхню думку, робили його нездатним до шлюбного життя.

Жан Пелуейр у своїй глибокій смиренності дивувався, що хтось може через нього заздрити д'Артіайям. Всі казали, що Ноемі поталанило і поталанило заслужено. Ця стара добра родина зубожіла. Працьовитий пан д'Артіай прогорів у всіх своїх починаннях і не соромився служити в

мерії; не було таємницею, що на Великдень д'Артіайям довелося розрахувати єдину служницю. Жан Пелуейр дивився на себе в дзеркало і вже не здавався собі таким страшидлом. Панотець скрізь повторював, що молодий Пелуейр з себе непоказний, зате душа в нього висока. Щовечора молоді сиділи на канапі у вітальні; Жан Пелуейр говорив само вдоволено, а Ноемі шанобливо мовчала, і хлопець ладен був повірити, що серйозна дівчина цінує свого жениха за душевні якості, як це запевняв панотець. Він, як звичайно, виголошував свої монологи, гримасував, вимахував руками, декламував ні сіло ні впало вірші — і ця гарна дівчина, скулена в куточку канапи, здавалася йому таким же доброзичливим слухачем, як недавно дерева на безлюдній дорозі. В своїх звіряннях він зайшов дуже далеко, розповідав їй навіть про Ніцше, який, можливо, змусить його переглянути підвалини свого морального життя. Ноемі витирала скрученим у кульку носовичком вогкі долоні й позирала на двері, за якими шепотілися її батьки; добре, що вона не могла їх розчути: батька, якого все життя ошукували й дурили на кожному кроці, турбували поговори про майбутнього зятя; отож він не сумнівався, що за цією видимою прихильністю доля готує йому катастрофу. Але на думку пані д'Артіай, виникнення цих поговорів пояснювалося нічим іншим, як явною зловмисністю Казнавів і тим, що Жан Пелуейр цурався жінок — або з релігійних міркувань, або з несміливості. В місячному світлі годинник віддзвонив одинадцяту. Пані д'Артіай, без стуку, без кашлю, відчинила двері, і знову їй не пощастило захопити пару в ризикованій ситуації. Вона перепросила, що турбує "горличок", уже вечірня зоря, сказала вона. Жан торкнувся губами волосся Ноемі і потім, супроводжуваний власною тінню, рушив попід стінами будинків. Його звитяжний крок будив псів, яким і так заважав спати місяць: отже, навіть уночі він бентежив містечко! Дивна річ, але тепер він не відчував такого зворушення, як на тій обідні з півчою, коли на нього війнули пахощі свіжовипрасуваної сукні Ноемі. Він труснув головою, щоб прогнати думку про ту вересневу ніч, коли йому віддадуть її. Та ніч ніколи не надійде: вибухне якась війна, хтось помре, станеться землетрус...

Ноемі д'Артіай читала молитву при світлі зірок у довгій нічній сорочці. Кам'яні плити долівки приємно студили босі ноги; вона підставляла свої ніжні перса жалісному повіву ночі. Вона не витерла сльозини, що скотилася до рота, а злизала її. Шелест липи, її пахощі зливалися з Молочним Шляхом. її химерні дівочі марення вже не мандруватимуть по цьому небесному гостинцю. Коники, що сюрчали край своїх нірок, нагадали їй про її майбутнього володаря. Одного вечора, коли вона лежала в ліжку розкрита, знеможена задухою, вона спершу тихо схлипувала, потім довго стогнала й жалісно оглядала своє чисте незаймане тіло, що пашить життям, але прохолодне, як рослина. Що ж з ним зробить той цвіркун? Вона знала, що він здобуде право на всі пестощі, і навіть на ті, таємні й страшні, після яких народжується дитина; цей курду пель Пелуейр, зр всім чорний і миршавий... Ціле життя при ній житиме цвіркун, навіть у посАЬлі. Мати почула її хлипання й прибігла (о мережана кохтино, тоненька кіско!). Дівча вбило собі в голову, що боїться заміжжя і що хоче постригтися в монастир кармеліток. Пані д'Артіай без слова протесту пригорнула її до грудей, поки схлипування не стихли. А потім пояснила, що в таких речах треба звернутися до свого сповідника; хіба не вибрав для неї нареченого сам панотець? Ноемі, миле ластів'ятко, сама ніжність і покірність, не могла нічого пояснити до ладу. Романів вона не читала; допомагала своїм батькові-матері, слухалася; їй втовкмачували, що чоловіку не обов'язково бути гарним, що шлюб так само плодить любов, як персикове дерево персик... Отож, для переконання її досить було повторити одну істину: "Молодому Пелуейрові не підносять гарбуза!" Не відмовляють молодому Пелуейрові; не відмовляються від ферм, маєтків, овечих отар, столового срібла, білизни, яку десять поколінь акуратно вкладали в містких, високих, пахучих шафах,— від родичання з однією з найкращих сімей у ландах. Не відмовляють синові Пелуейрів!

Землетрусу не сталося; на небі не появилося знамення, і зоря того вересневого вівторка тихо осяяла світ. Жана Пелуейра довелося будити, так міцно він спав. Плити передпокою і кам'яний поріг зникли під самшитовими й лавровими гілками і магнолієвим листям. Усі домашні запахи забивалися пахощами цього топтаного ногами зілля. Дружки

шепталися між собою і не сідали, боячись пом'яти сукні. Зала "Червоний кінь" була оздоблена паперовими гірляндами. Готові страви привезуть з Б. десятигодинним поїздом. З усіх усюд у відкритих екіпажах з'їздилися родичі в білих рукавичках. Сонце вигравало на потертих циліндрах панства, селяни дивувалися "ластівчаним хвостам" їхніх фраків.

Пан Жером оголосив новину: він зостанеться в постелі. Це була його метода ігнорувати похорони й весілля найближчих людей. Під час усіх цих урочистостей він ковтав снодійне і запинав штори. Згадували, як у день смерті його дружини він ліг у мансарді, повернувся лицем до стіни і не розплющив очей, аж поки переконався, що труну вже закидали землею і що поїзд повіз останнього гостя. В день синового весілля, коли Жан Пелуейр, весь зелений і знічений у своєму фраку, прийшов просити благословення, він не дозволив Кадетті відчинити віконниць.

Жахливий день! До Жана Пелуейра знову вернулася вся його сором'язливість. Хоча прбцесія йшла під бамкання дзвонів, його тонкий мисливський слух не пропустив жодного виразу вболівання в юрбі. Він чув, як один молодик буркнув: "Страшенно її жаль!" Дівчата, що повилазили на стільці, пирхали. Він поточився між яскраво осяяним вівтарем і гомінким натовпом, схопився руками за оксамитовий підставний ослінчик. Він не дивився, але відчував, як біля нього хитається таємниче тіло жінки... А панотець читав, читав. Ах, аби ця його проповідь ніколи не скінчилася! Але сонце, розсипаючи конфетті по старих плитах, сяде — і тоді почнеться царство ночі, що приносить пізнання.

Наїдки на жарі псувалися; одна лангуста тхнула. Морозивна бомба перетворилася в купу жовтого крему. Мух на тістечках легше було вбити, ніж зігнати, і гладкі жінки страждали в своїх святкових шатах: вони вмивалися потом, шкіра під корсажем горіла. Лише за дитячим столом лунали радісні крики. Жан Пелуейр стежив зі свого провалля за тим, що діється довкола: що там шепоче Фернан Казнав дядькові Ноемі? Жан угадав цю фразу з поруху губів, як глухонімий: "Якби нас

слухалися, ми б цього нещастя уникли, але в нашому становищі нам було незручно втручатися..."

V

Номер у цьому аркашонському сімейному пансіоні був обставлений меблями, підробленими під бамбук. Горщики під умивальником не прикривала жодна шторка, а розчавлені комарі бруднили шпалери. У відчинене вікно линули запахи бухти: пахло рибою, водоростями й сіллю. Гуркіт мотора віддалявся до рейду. На кретонових фіранках соромливо затуляли обличчя двоє ангелів-охоронців. Жанові Пелуейрові довелося довго боротися, спершу з власним холодом, потім з мертвою. На світанні кволий зойк сповістив, що шестигодинне борюкання скінчилося. Жан Пелуейр не посмів навіть ворухнутися, геть залитий потом — огидніший за хробака біля цього трупа, якому нарешті дали спокій.

Вона скидалася на заснулу мученицю. Прилипле, як в агонії, до лоба волосся робило ще меншим це личко малої побитої дитини. Руки, схрещені на невинних грудях, стискали вилинялий скапулярій і освячені дукати. Йому слід було б цілувати ці ноги, підхопити на руки безвладне тіло, але так щоб не будити, і побігти до чистого моря, щоб там його обмила непорочно-біла піна.

VI

Кільцевий квиток дозволяв молодятам подорожувати близько трьох тижнів, але через десять днів після весілля вони вернулися до Пелуейрових пенатів. Містечко загуло, примчали, не чекаючи свого четверга, Казнави і пильно приглядалися до обличчя Ноемі. Проте молода жінка нічим не видала своїх почуттів. Зрештою д'Артіайї і панотець заткнули рота пліткарям: нашим голуб'ятам більше до вподоби домашній затишок, ніж готельна та вокзальна метушня. Виходячи з церкви, усміхнена, вичепурена Ноемі тисла руки: вона

сміялася, отже, була щаслива. Щодня вона запопадливо ходила на обідню, а це якось дивно. Жінки помітили, що вона й після причастя не випускає з долонь своє худе, скорбне личко. Вона здавалася змарнілою, з чого зробили висновок, що вона вагітна. Одного дня у дім Пелуейрів прийшла з візитом тітка Фелісіте, щоб крадькома зміряти поглядом стан молодої жінки. Проте, потишкувавшися з Кадеттою, старою віщункою, яка відала в домі білизною, вона заспокоїлась. Відтоді Фелісіте вважала за найрозумніше не ходити до Пелуейрів, щоб не створювати враження, ніби вона своєю присутністю схвалює цей безглуздий шлюб, влаштований попами. Вона збиралася взяти реванш при перших ознаках початку неминучої драми.

Пан Жером не міг надивуватися: невістка дбала про нього з самовідданістю сестри з конгрегації Сен-Венсен-де-Поль. У точно визначену годину вона приносила йому ліки, запровадила для нього сувору дієту і з лагідною рішучістю вимагала від усіх, щоб під час його сієсти в домі була повна тиша. Жан Пелуейр, як і раніше, щодень божий виходив ополудні з отчого дому і скрадливо дрібцював попід мурами глухих вуличок. Край просяного поля він ховався за сосною і чигав на сорок. Йому так хотілося розтягти кожну хвилину, так щоб день тривав безкінечно і щоб ніколи не вечоріло. Але тіні поступово довшали. Настала пора рівнодення, і сосни, пошарпані її вітрами, знову починали тихенько скаржитися. У густій папороті виростали вересові курені, в яких мешканці ланд полюють у жовтні на припутнів. Біля ферм смерком пахне житнім хлібом. Надвечір Жан Пелуейр стріляв останніх жайворонків. Чим ближче він підходив до містечка, тим більше сповільнював ходу. Ще хвильку, ще хвильку, перш ніж знову завдати Ноемі муки своєю появою в домі! Навшпиньки заходив у передпокій; вона чекала на нього, так би мовити, піднявши над головою лампу, підходила до нього, усміхаючись, підставляла йому чоло, знімала ягдташ, коротше, робила все, як дружина, рада поверненню коханого чоловіка. Але терпіння грати цю роль вистачало їй лише на кілька хвилин, і ні на мить вона не могла повірити, що цим когось ошукає. За столом від мовчанки її завжди рятував пан Жером: відколи юна доглядачка почала дбати про нього, він невтомно описував своє

самопочуття. Оскільки Ноемі взяла на себе прийом орендарів, то їй доводилося розмовляти з ним про справи в маєтку. Пан Жером захоплювався, що ця молодесенька дівчина єдина в цілому домі вміла перевірити рахунки управителя і наглядати за продажем кріпильного лісу. І це завдяки їй після синового весілля він поправився на два кілограми.

Вечерю скінчено, пан Жером, упершись ногами в камінні гратки, дрімав, і подружжя безнадійно зоставалося удвох. Жан Пелуейр завжди сідав далеко від лампи і ледве дихав, принишкнувши в тіні, але ніщо не могло змінити факт його присутності і перешкодити тому, щоб Кадетта не принесла о десятій годині свічок. О хресна дорого нагору в спальню! На черепиці даху крапотіла дощова осінь. Грюкала віконниця; десь на дорозі даленіло торохтіння візка. Ноемі вклякала перед страшним ложем і бубоніла півголосом слова молитви: "Простерта ниць перед тобою, мій боже, дякую тобі за те, що ти дав мені серце, здатне пізнати тебе і любити..." Жан Пелуейр угадував у пітьмі, як обожнюване тіло щулиться в корчах, і відсувався від нього якнайдалі. Іноді Ноемі простягала руку до цього обличчя, яке здавалося не таким бридким через невидимість, і відчувала на ньому теплі сльози. І тоді, сповнена каяття й жалю, як дівчина християнка в Колізеї, що, заплющивши очі й зціпивши зуби, кидалася на кігті хижака, вона обіймала цього нещасливця.

VII

Під приводом полювання на припутнів, Жан Пелуейр проводив цілі дні далеко від тої, кого він убивав своєю присутністю. Він уставав так тихо, що Ноемі й не чула. Коли вона розплющувала очі, він був уже далеко: трясся двоколкою по болотистих шляхах. Розпрягав на якійсь фермі, зупинявся, не доходячи до куреня, і посвистував — чи не спізнився на переліт припутнів? Кадеттин онук кричав, що можна йти не ховаючись, і тяга починалася: довгі години в тумані і маренні, під акомпанемент овечих дзвіночків, пастушого гейкання та жаб'ячого кумкання. О четвертій годині доводилося тягу закінчувати, але Жан,

зволікаючи з поверненням додому, заглядав по дорозі до церкви. Часто на очі його наверталися сльози; йому здавалося, ніби він припадає головою до чиїхось колін. Потім Жан Пелуейр кидав на кухонний стіл аспідно-чорних припутнів з волами, ще роздутими від жолудів. Мокрі черевики парували біля вогню; на руці він чув теплий язик суки. Кадетта заливала скибочки хліба бульйоном; Жан плівся за нею у вітальню.

— Я не знала, що ти вже вернувся,— казала Ноемі і додавала: —А руки помиєш?

Тоді він ішов до своєї кімнати, де ще були відчинені віконниці: ліхтар освітлював вибої, залляті дощем... Жан Пелуейр мив руки, але нігті йому вичистити не вдавалося, він ховав їх під столом, щоб Ноемі не побачила. Він позирав на неї спідлоба: як у неї поблідли вуха! Апетиту вона не мала. Він припрошував її взяти баранячої печені.

— Кажу ж тобі — я не голодна!

Покірний усміх, іноді складені як для поцілунку губи загладжували ці спалахи нетерплячки. Вона дивилася чоловікові в лице, як дивиться в лице смерті вмираючий, що вірить у царство небесне. З її уст не сходила усмішка, так наче вона силкувалася обманути нею невиліковно хворого. Це він, він — Жан Пелуейр, гасив ці очі, знекровлював ці вуха, губи, щоки: уже сама його присутність підтинала це молоде життя. Така змарніла вона була йому ще дорожча. Який на світі кат любив свою жертву більше за нього?

Один лише пан Жером розцвів. Страждання, якщо воно було не його, а чуже, цей добряга не помічав. Усім доводилось вислуховувати його захват з приводу різкого поліпшення свого здоров'я. Астма його відпустила. Без усякого снодійного він спав уже до світання. Правильно він зробив, казав він, що відмовився від послуг лікаря П'єшона, син його харкав кров'ю й лікувався вдома у батька. Пан Жером боявся заразитися і порвав стосунки зі своїм давнім приятелем. Він присягався, що його

невістка впорається з усім і що в неї більше досвіду, ніж у лікарів. Вона займалася всім: навіть клозетом. Вона готувала так, щоб смакували найпісніші дієтичні страви. Цитриновий і помаранчевий сік, іноді крапелька старого арманьяку замінювали приправи, збуджували апетит, який пан Жером втратив п'ятнадцять років тому. Ноемі спробувала полегшувати свекрове травлення читанням вголос, і їй це сподобалось. Вона читала невтомно, без запинки і немов не помічала, що пан Жером уже рівно посапує, починаючи засинати. Вибило першу ночі — одною годиною менше тіпатися їй з огиди в пітьмі подружньої спальні, стежити за кожним рухом тіла бридкої їй людини, що лежить поруч і з жалю до неї вдає, ніби спить. Іноді її будив дотик до його ноги; тоді вона вся скулювалася між стіною і ліжком; або здригалася від легкого доторку: чоловік думав, що вона спить, і наважувався потайки її попестити. Тепер наставала черга Ноемі вдавати з себе сонну — зі страху, як би Жан Пелуейр не спробував дозволити собі більше.

VIII

Між ними ніколи не доходило до сварок, які віддаляють коханців. Обоє знали, що їхні рани надто глибокі, щоб завдавати собі нових; найменша образа роз'ятрила б їх, і вони б ніколи не зарубцювалися. Кожен стерігся, щоб не торкатися рани другого. Все, що вони робили, було зважене так, щоб завдавати одне одному менше прикрощів: коли Ноемі роздягалась, Жан дивився вбік і ніколи не входив до ванної, поки вона милася. Він дбав про гігієну, хлюпав на себе щедро одеколон і, цокочучи зубами, обливався крижаною водою. Він вважав себе єдиним винуватцем шлюбної незлагоди, а вона зненавиділа себе за неспроможність бути йому дружиною перед богом. Вони ніколи ні в чому не докоряли навіть мовчки одне одному, тільки винувато перезиралися між собою. Вони вирішили молитися разом: вороги плоттю, вони єдналися в спільній вечірній молитві; принаймні їхні голоси могли злитися; вони були поруч і так далеко одне від одного: вони єдналися в абсолюті.

Якось уранці зовсім випадково вони зустрілися біля узголів'я старого каліки і жадібно вхопилися за цей новий зв'язок; віднині раз на тиждень вони провідували хворих, приписуючи заслугу в цьому одне одному. Поза цими відвідинами Ноемі уникала Жана, чи скорше уникало його її тіло — а Жан тікав від огиди Ноемі. Даремно намагалася вона подолати нехіть, яку виявляла її плоть: хоча вона не любила піших прогулянок, проте одного хмарного листопадового дня зголосилася піти з Жаном у ланди, аж на край безлюдних боліт, де перед бурею западає така тиша, що чути глухе бухкання Атлантики в пісок. Відцвів уже блакитний, як очі, терлич. Ноемі йшла перша, ніби тікала, а він плентався ззаду. Беарнські пастухи, з яких походив і дід Жана Пелуейра, мали право пасти на цих пустирях і кілька віків тому викопали там криницю для своїх стад; біля її мулистого витоку подружжя й зійшлося. І тут Жанові згадалися розповіді про старих пастухів, вражених пелагрою, таємничою недугою ланд, їхні трупи ще й тепер знаходять на дні криниць або з зануреною в болото лиманів головою. Ах, і він, і він би хотів обняти цю скупу землю, що виліпила його на свою подобу, хай би вона задушила його своїм поцілунком.

Нерідко читання перебивав візит священика. Він називав Ноемі "моя дитино", випивав чарку горіхового лікеру, але ніби розучився вести з паном Жеро-мом богословські дискусії і розважати його попівськими анекдотами; недавно він ще умів це робити. Кожний перед цим судією надівав маску. Очі їхні ставали безвиразні; душі відчували, що їх намагаються прозирнути наскрізь. Священик уже не розпорошувався на розмови про всяку всячину; здавалося, кожне його слово мало якесь приховане значення. Він простягав короткі пухкі ноги до вогню і раптом кидав на мовчазну пару гострий погляд і тут же відводив очі. Він був уже не такий категоричний, не такий самовпевнений і давно перестав розповідати, як любив раніше, про суперечки з тим чи іншим раціоналістом, часто повторюючи при цьому фразу: "А я йому на те, як в око вліпив..." Пан Жером твердив, що бачив кюре таким стурбованим лише одного разу, коли попередній мер вимагав бити в дзвони на громадянський похорон і давати напрокат парафіяльний катафалк. Так ось кюре хотів би, щоб Жан Пелуейр знову засів за працю — писати

історію містечка, почату з таким запалом, аде ось уже рік як перервану. Молодик виправдувався браком потрібних матеріалів. Беручись за якусь справу, він спалахував, як солома, але ніколи не доводив її до кінця. Перші сторінки його книжок рясніли помітками, а останні залишалися навіть нерозрізані. Від столу його відривала вічна потреба ходити — так йому було зручніше мудрувати. Якось увечері, коли пан Жером пішов спати, панотець знову вернувся до своєї теми. Жан Пелуейр заявив, що не може продовжувати, треба, мовляв, проглянути деяку літературу в Національній бібліотеці, їхати ж зараз до Парижа не на часі...

— А чому б, любий сину, зрештою тобі не поїхати?

Священик запитав це півголосом; він грався торочками свого пояса і дивився при цьому в вогонь. Ледь чутно озвався слабий голосок:

— Я не хочу, щоб Жан їхав від мене.

Проте священик наполягав: це ж гріх закопувати свій талант. Жан нездатний вести просвітний гурток чи іншу практичну роботу, то чому ж він має сидіти без діла?.. Святий отець розвивав далі цю тему. Смутний голос сказав ще з більшою натугою:

— Якщо Жан поїде, я поїду з ним...

Священик покрутив головою: Ноемі стала незамінна дорогому хворому. Зрештою йдеться про короткий час — кілька тижнів, кілька місяців... Ноемі не знайшла вже в собі сили перечити. Ніхто не промовив ні слова, поки священик одягав тілогрійку і взував сабо. Жан Пелуейр закутався в пелерину, засвітив ліхтаря і провів гостя.

Настав дощовитий грудень з його короткими днями, і подружжя вже не могло уникати одне одного — хіба що коли Жан Пелуейр ішов на тягу, але навіть тоді мусив вертатися о четвертій, бо смеркало. Тільки вогонь, тільки лампа зближували ці ворожі тіла. Довкола дому сонно

шемрав дощ. У пана Жерома боліло, як щозими, ліве плече, і він стогнав. Зате Ноемі почувалася краще. Вона завзялася щодня відраджувати Жана від наміченої поїздки; вона дала обітницю зробити все можливе й неможливе, щоб він залишився з нею. її благання не дозволяли бідоласі зволікати з рішенням і залишатися в непевності; замість утримувати його, вони спонукали його прийняти рішення. Він позирав на молоду жінку очима побитого пса: "Я повинен їхати, Ноемі". Вона заперечувала, але коли здавалося, що він ладен відмовитися від поїздки, відступила від свого наміру і більше не наполягала. Пан Жером залюбки цитував рядок з "Двох голубів": "Немає гіршого, як жить самому", проте потай радів, що житиме сам з невісткою. Крім того, священик при кожній зустрічі наполегливо умовляв Жана. Що міг бідолаха вдіяти проти такої єдності поглядів? А втім, у глибині душі він це вигнання схвалював. Крім прощі до Лурда та весільної подорожі в Аркашон, він ніколи не покидав свого закуття. Поринути самому в паризький гамір! Для нього це все одно що назавжди опуститися на дно людського океану, грізнішого за Атлантику. Але надто багато сердець штовхало його в безодню. Зрештою від'їзд був призначений на другий тиждень лютого. Задовго до цього строку Ноемі почала готувати валізу й потрібні речі. Жан Пелуейр був ще тут, а до неї знов уже вернувся апетит. Щоки її порожевіли. Коли одного дня випав сніг, вона затіяла грати в сніжки з Кадеттиним онуком; Жан Пелуейр стежив за ними з вікна другого поверху. Він бачив на власні очі це воскресіння. Як поле струшує з себе зиму, так ця жінка намагалася струсити з себе його: він тікав від неї, щоб вона могла знову розквітнути.

Жан Пелуейр опустив брудну вагонну шибку й довго стежив за розмаєним носовичком Ноемі. Як легко тріпотів цей символ прощання й радості! Останній тиждень вона так ущедряла мандрівника вдаваною ласкою, що одної ночі, коли йому здалося, ніби вона оживає під його подихом, він, запалений її жаром, шепнув:

— А якби я не поїхав, Ноемі?

О! Незважаючи на пітьму і ледь чутний вигук у відповідь, він угадав її переляк, її жах і не втримався, щоб не додати:

— Не бійся, я поїду.

Це була єдина фраза, яка свідчила, що він усе бачить. Вона обернулася до стіни, і Жан почув, як вона плаче.

Жан Пелуейр дивився на танок добре знайомих сосон, між якими котився поїзд; упізнав хащу, де він не уцілив у вальдшнепа. Колія бігла вздовж дороги, якою він так часто їздив двоколкою. Він привітав по імені ферму, що лежала в диму й тумані край голого поля, з притуленою до неї пекарнею, стайнею, криницею; він знав її власника. Після пересадки інший поїзд поніс його через місця, де він ніколи не полював. У Лангоні він розлучився, як з приятелями, з останніми соснами, вони провели його якнайдалі, нарешті зупинилися і попрощалися своїми розложистими вітами.

X

Зупинився він у першому готелі, який йому попався на набережній Вольтера. Вранці дивився, як періщить дощ по Сені, яку досі не наважувався перейти, потім опівдні добрався до кав'ярні Орлеанського вокзалу і там дрімав у гуркоті поїздів, що везли щасливих пасажирів на південний захід. Засиджуватися після закуски без пиття він не насмілювався, отож, крім пляшки білого вина, випивав ще дві чарки лікеру; скоро весь його дух витав в абсолюті. Його нервові рухи й уривчасті слова викликали іноді усмішки на обличчях сусідів і гарсонів, але здебільшого його ніхто не помічав, оскільки він тулився між дверним тамбуром і колоною. Він читав газети аж до реклами: убивства, самогубства, драми на грунті ревнощів і божевілля — все це було якраз для Жана Пелуейра, якого втішала наявність світового зла. Після вечері куплений за два су квиток давав право входу на перон: він шукав вагона з табличкою "Ірун"1, у чиїх широких вікнах завтра вранці відіб'ються

одноманітні ланди. Він підрахував, що цей поїзд проходить за неповних вісімдесят кілометрів по прямій від дому Пелуейрів. Він клав руку на вагонну стіну, і коли поїзд рушав, здавалося, разом із ним назавжди зникала половина його душі. В кав'ярні, куди він знову повертався, вже грав оркестр, і Жан Пелуейр до розпачу відчував безмежну владу музики над його серцем. Вона безжально переслідувала його образом Ноемі. Він пригадував обриси її тіла, на яке він міг дивитися тільки тоді, коли вона спала. У вересневі ночі, коли на його ліжко падало місячне світло, сумний фавн навчився пізнавати вві сні це тіло краще, ніж коли б ним володів як щасливий коханець у взаємному сп'янінні. В обіймах він досі тримав лише труп, зате труп був доступний для розглядання. Жінку, яка нас не любить, ми знаємо, либонь, краще, ніж будь-яку іншу. В цю хвилину Ноемі спала в просторій холодній кімнаті, спала щаслива, вільна від осоружної присутності свого чоловіка. Ніжачись сама в постелі. Він чув на відстані радість своєї коханої дружини, вона раділа, що він не лежить поруч із нею. Жан Пелуейр розпалював у собі гнів, схопивши в руки голову: ось вернеться додому, візьметься за свою жінку, бавитиметься нею досхочу, хай вона хоч лусне! Він зробить з неї знаряддя насолоди... І раптом вона зринала з глибин його пам'яті, німа, покірна, з своїми солодкими, важкими персами; як дерево, що простягає свої плоди. Він згадав про її сповнену жаху і без єдиного зойку покірність... Жан Пелуейр заплатив, набережною вернувся до готелю і роздягнувся, щоб не бачити себе в дзеркалі, потемки.

Кожний третій день йому приносили з шоколадом конверт, який він іноді розривав лише ввечері. Ах, що йому було до цих лицемірних побажань швидше вернутися! Тішило його тільки, коли він думав, що на цей папір спиралася рука Ноемі, що цю риску відтиснув під кожним словом ніготь її мізинця. Наприкінці березня йому здалося, що в закликах Ноемі вчувається якась щирість: "Я певна, що ти не віриш, як мені знову хочеться побачити тебе. Але ти погано знаєш свою дружину..." І ще вона писала: "Я тужу за тобою". Жан Пелуейр зібгав листа і ще раз перечитав іншого листа, одержаного від батька тією самою поштою: "Поба-

Місто в південно-західній Франції.

чиш, як Ноемі змінилася: поправилася, вона чудова; в усьому годить мені і при цьому така лагідна, що я забуваю навіть дякувати. Казнави до нас уже не їздять, але я знаю, вони думають, що між вами дійшло до сварки: хай собі балакають. Я поздоровшав, не те що П'єшонів син, який виїжджає вже тільки в екіпажі, люди думають, що він уже не жилець, хоча один лікар з Б. обіцяє вилікувати його йодною настоянкою, розбавленою водою: молоді ще недолугіші за старих..."

Коли надійшли перші погідні дні, Жан Пелуейр нарешті наважився перейти через мости. Дивився золотим смерком на,Сену, і його руки торкалися теплого парапету, пестили його як живу істоту. Раптом позаду озвався чийсь голос; він кликав його: серденько, ходімо зі мною. Перед ним з'явилося молоде обличчя, під косметикою воно здавалося безкровним. Пухка рука шукала його руку. Він кинувся навтікача і, засапавшись, зупинився аж біля кас Лувру. Чи міг він сподіватися, що його коли-небудь захоче бодай така істота? Інша жінка, ніж Ноемі? Вперше йому спало на думку спізнати гріха з якоюсь жінкою; хай вона не захоплюється ним, а щоб ставилася до нього, як до усіх, без усякої огиди; але навіть таке убоге щастя не вкладалося в його свідомості; він знову відчув усю глибину своєї недолі, і його знову охопив гнів. Ах, чому сьогодні ввечері не забути про все на світі в поблажливих, покірних обіймах? Хіба ці торгівки пестощами не створені саме для таких, як Жан Пелуейр? О восьмій він побачив, як на гладіні набережної в Тюїльрі тремтять хмарки; своєю жестикуляцією він зібрав зграйку дітей. Скулившись, він утік, оббіг площу, дійшов до вулиці Рояль, а що була восьма, пора вечері, наважився переступити поріг відомого кабаре.

Він приткнувся коло дверей, напроти бару, де посідали чубаті папужки-самички, і з насолодою відчув, що тут його вигляду не дивуються ні жінки, ні товсті метрдотелі в чорному — щури з риштаків дорогих ресторанів. Ця лискуча скриня надить надто багато американських дикунів, надто багато фермерів та провінційних нотарів, щоб тут сміялися з якогось Жана Пелуейра. Вино вувре закрасило його

вилиці, він усміхався худобі, яка тіснилася біля корита з червоного дерева. Тілиста блондинка злізла з табурета, попросила в нього вогню, випила з його склянки, упівголоса пообіцяла ощасливити за п'ять луїдорів, потім знову залізла на табурет, щоб чекати. Хоча старий добродій за сусіднім столиком радив заждати до закриття, "тоді ті, що зостануться, підуть по нижчій ціні", Жан Пелуейр розплатився і, коли опинився на тротуарі, його наздогнала та даму ля. Вона підкликала таксі і вилізла з клієнтом за церквою Мадлен. Вестибюля в готелі не було, сходи починалися просто на тротуарі, ніби для того, щоб можна було вдихати міазми з вулиці.

Дзенькіт шпильок об мармур пробудив Жана з оціпеніння. Він побачив руки надміру широкі там, де вони переходять у плечі. Це драглисте м'ясо прикрашали рожеві стрічки. З безконечною обережністю стягаючи панчохи з натурального шовку, вона називала його вовчиком. Цей поспіх, з яким вона віддавалася, ця згода, ця покірність без усякої нехіті завдали Жанові Пелуейрові ще гіршого болю, ніж коли все тіло Ноемі кричало йому: "Ні!" Ошарашена дівуля побачила, як він кидає на стіл асигнацію і, перш ніж устигла поворухнутися, він був уже надворі, тікаючи вулицею, мов злодій. У бульварному гаморі він тішився тим блаженством, яке ми відчуваємо, уникнувши великої небезпеки. Його привабили голі каштани на Єлісейських Полях. Одна лава була вільна; він сів там, важко дихаючи і відкашлюючись, відпочив. Він уявив, як щербатий місяць, притьмарений туг дуговими ліхтарями, сипле своє погідне світло на ряд темних вершин між Піренеями та Атлантикою. Він більше не страждав; усе було в ньому чисте. Він насолоджувався своєю нічим не заплямованою недолею. Одного незахідного літнього дня Ноемі і Жан кохатимуться. Він уже тепер радів майбутній гармонії їхніх довершених тіл! О сяйво, в якому перекликатимуться між собою їхні безсмертні, їхні нетлінні тіла! Жан Пелуейр сказав уголос:

— Ніяких владик немає, ми всі народжуємося рабами і стаємо твоїми вільновідпущениками, господи.

Підійшов міський страж, подивився хвилинку на нього, потім знизав плечима і подався геть.

Щодня по обіді Жан сідав на терасі кав'ярні "Мир", на березі похмурого потоку людських облич. Таємні болячки, алкоголь, наркотики перекроїли на один огидний копил тисячі облич, що колись усі були обличчями дітей. Жан Пелуейр стежив, як під чіпляють клієнтів повії, підраховував цих худих вовчиць. Він розважався, відгадуючи, який порок вигнав на полювання цього добродія з моноклем і відвислою губою. Жан Пелуейр жадібно шукав бодай одне лице, позначене печаттю владики і пана, бодай одне-єдине... І він би пішов за такою обраною душею; але очі в усіх бігали, руки тремтіли; неприродна хтивість поганила обличчя людей, які не знали, що за ними стежать. А втім, чи був би такий владика безсмертний, якби й існував? Жан Пелуейр вимахував за бульварним столиком руками так само, як колись на вуличці між мурами свого містечка, і цитував Паскалеві слова про кінець найпрекраснішого життя на світі. Людина завжди в програші! Людина завжди в програші, завжди, о розм'якшений мозку Ніцше! Молодики біля нього штовхалися ліктями. Жінка, що сиділа з ними, озвалася до Жана Пелуейра. Він здригнувся, кинув на стіл дрібняки і втік. Жінка крикнула:

— Він на цвіту прибитий...

Жан уже змішався з вуличною юрмою, дріботів як щур попід вітринами, обмірковував план залізно аргументованої праці під назвою: "Прагнення влади і святість". Іноді він помічав своє відбиття в склі вітрин і не впізнавав себе. Він їв погано, схуд і ніби ще дужче змалів. Паризький пил дер йому в горлі. Треба б кинути курити, а він смалив, як ніколи, тому, блукаючи вулицями, постійно плював і кашляв. У нього так паморочилося в голові, що доводилося щохвилини опиратися об ліхтарні стовпи. Він волів утримуватися від їжі, ніж потім терпіти пекучий біль у шлунку. Чи не знайдуть його одного дня в риштаку, як здохлого кота? Тоді б Ноемі була вільна... Так він марив у кіно, куди заходив, приваблений не стільки екранним видовищем, скільки безперервною

музикою. Часто в гарячці, падаючи з утоми, він забрідав до лазні. Коленкорові шторки притінювали світло, з лебединих ший кранів капало, людина вже не відчувала, що в неї є тіло. Жан Пелуейр шукав таких примітивних притулків лише тому, що довго не знав у Парижі храму іншого, ніж церква Мадлен, єдиної на його дорозі між готелем і кав'ярнею "Мир". Але одного дня, змінивши маршрут, він відкрив церкву святого Роха, і її темна капличка стала йому за щоденну схованку. Він віднайшов там запах рідної церкви — божу присутність, таку ж відчутну на цьому перехресті великого міста, як у далекому містечку. Порога бібліотеки він не переступив ні разу.

Можливо, він жив би так аж до смерті, якби одного ранку священиків лист не покликав його до отчого дому. Поклик лунав наполегливо, хоча новини про пана Жерома й Ноемі були якнайкращі. Жан Пелуейр з великою тривогою сів у експрес, вагон якого з табличкою "Ірун" він проводжав так часто і який котився — спершу повільно, потім дедалі швидше — на південний захід.

XI

Написати цього наполегливого листа панотець вирішив не тому, що сталася якась подія. Зробив він це після суботньої сповіді, під час якої Ноемі, як і завжди, покаялася в дрібних гріхах. Але вона попросила свого сповідника зміцнити її дух проти спокуси, що баламутить її. Хоч якої саме спокуси — не уточнила.

Від'їзд Жана Пелуейра спочатку приніс їй те млосне блаженство, якого зазнають видужуючі. Самота стала для неї суцільним раюванням; вона була геть виснажена і могла тільки тішитися своєю благодаттю. Хоча всякий аналіз був вище її сил, вона усвідомлювала, що стала іншою, і, заживши знову дівочим життям, усією плоттю відчувала, що вона більше не дівчина. Огида перешкодила їй помітити, що у ній розвивається жінка, але нині ця чужинка жадала від неї якогось таємного задоволення. Стурбована, що до неї не вертається спокій, утрачений тоді, як нею заволодів цей чоловік, чи могла вона втямити

цей розлад між своїм усе ще дрімотним серцем і напіврозбудженим тілом? Вона з жахом відчула цю роздвоєність її єства, але в тіла своя пам'ять, з пережитого ним воно нічого не забуває. Іншої книжки, крім молитовника, молода жінка не читала, зблизитися з кимось із місцевих жінок високородна, хоч і бідна, дівчина не могла, отож де вже їй було збагнути, що це за таємна потреба. Отоді-то доля влаштувала їй зустріч з одною людиною.

Березневе сонце яскраво відбивалося в калюжах на площі. Сієста Жерома Пелуейра спаралізувала дім так, що навіть меблі не рипіли. Як усе містечкове жіноцтво, шила й Ноемі, сидячи на нижньому поверсі в ніші вікна за напівзачи-неними віконницями. Зі столика звисала білизна, яку треба було латати. Вона почула гуркіт коліс, побачила, як під вікном зупинилася красива однокінна двоколка. Якийсь молодик тримав віжки й озирався довкола, мабуть, хотів про щось запитати, але площа була безлюдна. Коли зацікавлена Ноемі відкрила віконниці, чужинець повернув голову, вклонився і запитав, де мешкає лікар

П'єшон. Ноемі показала йому, молодик подякував, торкнув батогом крижі коня і рушив далі. Ноемі знов узялася до шитва і цілий день орудувала голкою; а думка її несамохіть усе верталася до цього обличчя, що закарбувалося в її пам'яті. Другого дня тієї самої години незнайомець проїхав знову, але вже не зупинився. Однак перед Пелуейровим домом притримав коня, і його очі шукали між причиненими віконницями молоду жінку. На всяк випадок він уклонився. За вечерею пан Жером передав почуту від священика новину, що П'єшоновому синові гіршає і що його батько звернувся до молодого лікаря з субпрефектури, чиї методи всі хвалять: він лікував сухоти "масивними дозами" йодної настоянки; хворий повинен ковтати сотні крапель, розведених водою. Пан Жером сумнівався, щоб шлунок П'єшонового сина витримав таку мікстуру. Щодня проїздила однокінка і щодня сповільнювала хід перед Пелуейровим домом, хоча Ноемі ні разу віконниць не відчиняла. Молодий лікар кланявся цій смужці тіні, в якій дихала невидима юність. У містечку лікування йодом викликало інтерес; усі сухотники в окрузі так лікувалися. Казали, що молодому П'єшонові

краще. Весна випала рання; теплий кінець березня пробудив землю зі сну. Одного вечора Ноемі могла вже роздягнутися при відчиненому вікні. Вона сперлася на підвіконня, щаслива і смутна, спати не хотілося. Вона стояла віч-на-віч із ніччю, і та в ній своїм таємним способом "викликала" чоловіче обличчя, що запало їй у душу. І вперше вона подумала про це свідомо: цей чужий чоловік щодня їй уклоняється, хоча й не бачить її, то чи не краще було б відчинити завтра віконниці і відповісти на привітання? Поклавши собі це зробити, вона відчула таке солодке хвилювання, що не зразу лягла в постіль. Одна по одній у ній почали зринати його риси: кучеряве чорне волосся, яке вона побачила в ту мить, коли незнайомий молодик скинув капелюха, яскрава рожевість губ під короткими вусиками, спортивний костюм, на якому поблискував затискувач вічного пера, сорочка без краватки, з м'яким коміром, із легкого шовку.

Ноемі керувалася інстинктом, але її привчили радитися з сумлінням, і тому вона швидко сполошилася: перший ляк прийшов тоді, коли їй довелося кожну молитву починати заново — між богом і нею усміхалася чорнява постать. її вона не могла позбутися навіть у постелі, а, прокидаючись, ще заморочена сном, спершу думала про те, що знову її побачить. На месі того ранку руки Ноемі не відривалися від обличчя. Під час сієсти, коли однокінка сповільнила хід перед Пелуейровим домом, усі віконниці на першому поверсі були щільно зачинені.

Саме тоді вигнанець одержав у Парижі листи, які його здивували, листи, в яких Ноемі писала: "Я тужу по тобі..." Саме в цей час вона чекала в темній кімнаті, поки проїде однокінка, щоб повідчиняти віконниці й сісти до шитва. Якось по обіді вона знову сказала собі, що затятість — це теж гріх. "Я бозна-що вигадала,— подумала вона.— Ради святого спокою висунуся разок з вікна і відповім на вітання незнайомця". їй здалося, що вона чує стукіт коліс, і рука її вже потяглася до віконної засувки, але вперше за ці два тижні однокінка не проїхала.

Коли пан Жером приймав валер'янку, Ноемі піднялася до нього і, не втримавшись, сказала, що новий лікар до П'єшонів не їхав. Пан Жером

це знав: П'єшоновому синові вчора погіршало, він уже не переносить йоду. У нього кров ішла горлом, казав священик. Весна для слабогрудих небезпечна пора. Передавали, що лікар П'єшон лаяв свого колегу останніми словами, і той, мабуть, більше не наважиться показатися в містечку. Ноемі прийняла орендаря, допомогла Кадетті поскладати білизну. О шостій годині пішла на службу божу; потім, як щодня, навідала батька й матір, але після вечері поскаржилася на мігрень і зачинилася в своїй кімнаті.

Вона вела тепер життя ще активніше; курчата у неї росли добре. Вбравшись по-святковому, вона робила щорічні візити, якими містечкові дами обмінюються з великою помпою. Потім об'їхала ферми. Вона любила їздити бідкою по лісових дорогах, розбитих возовицею дерева. Біля молодої жінки сидів Кадеттин онук і правив конем. Терник поплямив жовтим кольором хащі сухої папороті. Дуби-нелині тріпотіли під теплим південним повівом, усе ще не ронячи свого листя. В рівному округлому дзеркалі лиману відбивалися гінкі колони сосон, їхні верхи і небесна блакить. З свіжих ран на незчисленних стовбурах сочилася живиця і, розпалена сонцем, пахтіла. Кування зозулі нагадувало про минулі весни. На вибоях дороги Кадеттиного внука кидало на Ноемі, і обоє, як діти, сміялися. Наступного дня молода жінка нарікала, що вона вся розбита, і просила управителя докінчити об'їзд ферм. Відтоді Ноемі бачили лише на обідні, і так аж до того ранку, коли вернувся Жан Пелуейр.

Вона чекала на нього на вокзалі: її сукня з органді ніби розцвіла на сонці. Руки її обтягували нитяні рукавички, на оголеній шиї висів медальйон з зображенням двох купідонів, що борюкалися з цапом. Діти пробували ходити по рейці. Поїзд засвистів ще з далекої далини. Ноемі, хвилюючись, удавала радість. Риси Жана Пелуейра згладилися з її пам'яті; здавалося, ніби вона заново створила свого чоловіка уже не

таким бридким; від нього у неї зберігся лише хвацький, ретушований образ. Вона так прагнула його любити, що не могла дочекатися, коли можна буде поцілувати цього нереального Жана. Якщо круг її солодкого розквітлого тіла витало бажання, ваблячи проти її волі інші обличчя, господь знає, що вона ні разу не допустилася жодної нечистої думки. Зате вона була переконана, що їй буде даровано ласку побачити, як з поїзда сходить чоловік зовсім інший, ніж той, від'їзд якого вона з легким серцем вітала.

Жан Пелуейр показався на східцях вагона другого класу. Ні, ні, він уже був не такий, як раніше. Ослаблі руки ледве тримали валізу, від якої проворно його звільнив Кадеттин онук. В обіймах Ноемі він трохи заточився:

— Але ж ти хворий, бідолашний Жане!

Він теж не впізнавав своєї дружини, так їй пішла на користь його відсутність— вона була гарна, квітуча: поряд з миршавим самцем самичка ще пишніша, ніж тоді в приймальні церковного дому. Люди довкола них шепотілися. Жан Пелуейр соромився продавця газет, начальника станції і носія.

— Треба було б послати по тебе екіпаж. Чому ти не написав мені, що ти хворий?

Ноемі постелилася, умила Жанові обличчя й руки, накрила тумбочку білою скатертиною, поклала туди журнали — їх зібралося чимало, а вона їх навіть не розгортала. Жан тільки глипав на неї очицями, як мала, не привчена до пестощів дитина. Викликати лікаря П'єшона пан Жером не погодився: цього добрягу лютувало, що в домі, крім нього, є ще хтось хворий. Ледве його син опинився в постелі, зліг і він, твердячи, що скрізь йому болить, і від Кадеттиних послуг грубо відмовився. Ноемі до нього зайшла, але не для того, щоб розпитати про його здоров'я, вона хотіла добитися його згоди на виклик лікаря. Він рішуче заперечив:

"П'єшон не відходить від узголів'я свого зараженого мікробами сина. Якщо треба викликати якогось лікаря, хай звернеться до "йодного молодика". Ноемі відвернула голову і сказала, що в неї цей хлопець не викликає довіри; та й зрештою хіба не він лікує всіх сухотників в окрузі? Пан Жером різко урвав її, гукнув, що це його останнє слово, він сподівається, що більше йому не докучатимуть. І як у свої найгірші дні, повернувся до стіни, почав одноманітно й жахливо стогнати й приказувати: "Боже мій, боже мій!" Ці зойки будили колись у тихі ночі Жана.

Коли Ноемі вернулася до своєї кімнати, служниця вже розклала там залізну розкладачку. Жан Пелуейр — з подушки було видно тільки його блискучі щурячі очиці, малинові вилиці й гостренький ніс — пробелькотав, що у великому ліжку йому холодно, що він завжди охочіше спав на койці, що зрештою лягати до огляду лікаря разом необачно. Ноемі зрозуміла, що треба було б протестувати, вдавати з себе розчаровану жінку. Проте вона не видушила з себе жодного слова і припала устами до вогкого чола Жана Пелуейра; але він відвернув голову, не в змозі витерпіти страшної вдячності, вкладеної в цей поцілунок. Так минув цей день, спокійно, смутно. Він лежав у своєму мовчазному кутку, дрімав і прокидався лише на дзенькіт чайної ложечки об блюдце. Хоча він не був тяжкохворий, Ноемі підтримувала його, напуваючи, і пив він маленькими ковточками, щоб довше відчувати цю теплу руку на шиї. Смеркало, загув церковний дзвін. З подвір'я почулися крики "тпру", "но" — то Кадеттин онук запрягав коня. Пан Жером прочинив двері, він був у капцях на босу ногу, в закапаному ліками халаті. Йому стало соромно за свій недавній гнів, він прийшов вибачитися; вдаючи тривогу, він твердив, що вже не може довго чекати, треба знати, що ж це таке: він доручив Кадеттиному внукові поїхати по молодого "йодного лікаря". Жан Пелуейр запротестував, він відчував себе лише трошки втомленим: кілька днів відпочинку і все буде гаразд, лікар здивується, навіщо його так спішно викликають...

Ноемі, сидячи в пітьмі, не зронила ні слова; слухала, як стихає в далині торохтіння коліс, і без здригання, без хлипу плакала. Раптовий

дощ урепіжив у вікна і прискорив прихід ночі; але ні один з подружжя не зажадав лампи. Нарешті прийшла Кадетта зі світлом і накрила стола біля Жанового ліжка. Ноемі за їдою запитала його, чи скінчив він свою працю з історії; він похитав

головою, і вона більше вже ні про що не питала. На подвір'ї знову заторохтіла двоколка. Жан Пелуейр сказав:

— Це лікар.

Ноемі підвелася і стала далеко від лампи. Вона слухала, як перекоти грому, щораз ближче гудіння басу і кроки на сходах. Кадетта відчинила двері: ввійшов він. Він був більший, огрядніший, ніж перед тим здавалося Ноемі, таких у Пелуейровому краю називають "хлопець хоч куди". Сам чорнявий, але колір шкіри рожевий, як гранат, його довгасті, наче в андалуського мула, очі одразу безсоромно вп'ялися в очі Ноемі, а потім повільно й пильно озирнули її всю від голови до ніг. І він думав про неї, і він! Вона трепетала, боячись вийти з тіні. Він тим часом оглянув хворого:

— Розстебніть сорочку. Треба б носовичка, пані... Рахуйте — тридцять одна, тридцять дві, тридцять три...

Лампа освітлювала ключиці, лопатки, ребра — жалюгідне видовисько... Ні, стан пана Пелуейра не викликає ніякої тривоги, але слід берегти "верхівки своїх легень". Він приписав зміцнюючі засоби, миш'якові ін'єкції. Коли-не-коли позирав на Ноемі. Чи не уявив він собі, що це вона постаралася ввести його в дім? Якось дивно змушувати лікаря трястися проти ночі двоколкою шість кілометрів, щоб оглянути лише ослаблу людину! Він зовсім не поспішав і своїм громовим басом виправдувався, що ніколи не обіцяв вилікувати йодною терапією такі задавнені сухоти, як у П'єшонового сина. Його протяглий, простацький голос лунав мужньо, статечно. Ноемі відчувала, як він крадькома позирав на неї з-під повік, жовтих, як шафран; але він бачив перед

собою тільки її мовчазний привид. Нарешті він сказав, що профілактика не зайва, пан Пелуейр дуже уразливий, схильний до хвороби. "Грунт, сказав би я, дуже сприятливий для бацил. Небіжчиця пані Пелуейр померла від сухот, еге ж?" Лікарська лексика лунала не дуже переконливо в цих свіжих устах, ніби створених для демонстрації, як треба цілуватися. На його думку, за хворим потрібен лікарський догляд. Цими словами він давав зрозуміти, що чекає нового запрошення. А що Ноемі мовчала, він устав і прямо запитав, чи пан Пелуейр бажає, щоб він його знову відвідав — принаймні для ін'єкцій.

— Якої ти думки, Ноемі? — Вона не відповіла, Жан подумав, що вона не чула, і спитав ще раз: — Так скажи, Ноемі, чи треба пану лікареві ще приїжджати?

Вона нарешті промовила:

— Це зовсім зайве.

Сказала таким тоном, що Жан Пелуейр злякався, як би лікар не образився, і заперечив, що "про це вирішувати лише лікареві". Кремезний молодик без найменшого збентеження пообіцяв приїхати на перший же виклик. Ноемі взяла лампу й провела його. Сходами спускалася швидко, відчувала на потилиці його гарячий подих. Двоколка чекала біля ґанку. Молодий лікар сів, не сподобившись жодного погляду. Кадеттин— онук цмокнув. Ліхтар освітлював кінські крижі. Нічний вітер згасив лампу, яку молодиця тримала високо над головою, і так вона залишилася в пітьмі на порозі мертвого дому; наслухала, як тихне стукіт двоколки. Тієї ночі вона не заснула. Пан Пелуейр метався на залізній койці, бурмотів незрозумілі слова. Ноемі встала, щоб укутати його, не будячи, поклала руку на чоло, ніби дитині, якої ніколи не народить.

XIII

Третього дня Жан Пелуейр вернувся до давнього способу життя. Виходив навшпиньки, коли батько по обіді відпочивав, чигав на сорок і після стояння в церкві вертався додому якнайпізніше. Ноемі вже так не сяяла. Жан Пелуейр помічав синці під її сумними очима, які дивилися на нього з покірною лагідністю. Він сподівався, що його цурання подружнього ложа допоможе Ноемі звикнути до життя з ним. Але вона вела безнадійну боротьбу з власною відразою, і ця боротьба позбавляла її сил. Кілька разів уночі вона кликала Жана Пелуейра до себе, а що він удавав, ніби спить, вона вставала й цілувала його — такі поцілунки колись святі покладали на лоба прокажених. Ніхто не знає, чи раділи вони, відчуваючи на своїх виразках подих блаженних. Але він, Жан Пелуейр, дійшов до того, що ухилявся від таких ніжностей, і тепер він кричав з жахом:

— Дай мені спокій!

Кетяги темного бузку звішувалися через високі садові мури. Смерк пахнув

жасмином. У західному світлі гули хрущі. У місяць діви Марії священик сказав після вечірньої служби:

— Раджу вам помолитися за те, щоб кілька наших хлопців успішно склали екзамени, за подружнє щастя кількох дівчат, за навернення батька однієї родини і здоров'я тяжкохворого хлопця.

Всі знали, що йдеться про П'єшонового сина, якому стало дуже зле. Розквітли червневі лілеї. Ноемі дивувалася, що Жан уже не бере на прогулянки рушниці; він казав, що сороки надто добре знають його і що ці скрекотухи вже не підпускають до себе. Вона боялася, щоб ці

прогулянки не пішли йому на шкоду, бо він уже вертався з них не жвавий, як раніше, а, навпаки, пригнічений і блідий. Він запевняв, що блідне від дпеки. Однієї ночі Ноемі почула, як він кілька разів закашляв. Вона тихо покликала його:

— Спиш, Жане?

Він запевнив її, що в нього трохи болить горло і що це пусте; проте вона помітила, як він намагається стримати кашель, а той усе-таки проривався. Вона запалила свічку і побачила, що він весь у поту. Вона стурбовано дивилася на нього. Очі в нього були заплющені, ніби він уважно дослухався до того таємного, що діялося в ньому. Він усміхнувся своїй дружині, і Ноемі цей усміх стривожив, такий ніжний, такий спокійний. А він сказав їй упівголоса:

— Хочеться пити.

Назавтра вранці гарячка минулася; температура була навіть знижена. Ноемі заспокоїлася; вона вважала, що краще б йому по сніданку не виходити, але не зуміла його затримати. Наполегливість Ноемі, здавалося, дратувала Жана, він усе позирав на годинника, наче боявся спізнитися. Пан Жером пожартував:

— Вона ще подумає, що ти біжиш на побачення!

Жан не відповів нічого; його поквапливі кроки уже лунали в сінях. Небо перед бурею потемніло. Здавалося, що в мовчанні птаства знерухоміло і листя. Весь той день, сидячи біля вікна на першому поверсі, Ноемі терзалася страхом. О четвертій годині озвався церковний дзвін, ударив кілька разів, коротко, уривчасто, і молода жінка перехрестилася — значить, хтось при смерті. В она почула, як на майдані хтось сказав:

— Це по П'єшоновому синові. Сьогодні вранці він мало не помер.

Буйні краплі вибивали ямки в куряві, ширили запах грозових вечорів. Свекор ще спав, і тому Ноемі зайшла до кухні, щоб побалакати про Роберта П'єшона з Кадеттою. Старенька була глуха і не чула подзвіння. Вона сказала, що дізнається про все від "панича Жана". Ноемі здивувалася, а Кадетта почала зітхати, розплакалася; вона так і думала, що молода пані нічого не знає, бо інакше не дозволила б, щоб "бідний панич", такий кволий здороз'ям, висиджував цілі пообідні години з П'єшоновим сином, і то вже цілий місяць! Він звелів своїй старій Кадетті нікому нічого не казати. Ноемі вдала, ніби це її не дивує. Вона вийшла надвір; курний вітер гнав по небу важкі хмари.

Вона дійшла до лікаревого дому, де смерть уже зачинила всі віконниці. На порозі показався Жан Пелуейр: кліпав засліпленими очима, хоча того дня сонце не визирало з-за хмар, і не помітив своєї дружини. З землистим лицем, з відсутнім виглядом інстинктивно рушив до церкви; ввійшов досередини. Ноемі йшла за ним на відстані. її овіяв вогкий холод притвору, холод землі, свіжовикопаної могили, що стискає в своїх обіймах живі тіла в церквах, які час увігнав у землю, так що в них доводиться спускатися сходами. Ноемі знову почула той кашель, який розбудив її минулої ночі, але цього разу він одбивався луною об високе склепіння й розносився далі й далі.

XIV

Жан Пелуейр зажадав, щоб його койку перенесли в кімнату першого поверху, вікна якої виходили в сад. Коли він задихався, залізну койку посували на веранду, і звідти він спостерігав, як вітер то стягує, то розтягує небесну блакить між листям. Для нього дістали морозивницю, бо Жан крім сирого молока міг споживати лише трохи фруктового морозива. Батько ходив до нього, всміхався йому, але здалеку. Жан волів би лежати в темній кімнаті, щоб ніхто не бачив його агонію, але вирішив померти в саду — може тоді зараза не пристане до Ноемі. Від уколів морфію йому трохи легшало. Спокій! Спокій після цих страшних пообідніх годин при узголів'ї П'єшонового сина, який голосно оплакував усе, що назавжди покидає: гульливі вечори в Бордо, танцюльки в

приміських кабаре під звуки піаноли, велосипедні пробіги, коли до худих волохатих литок липне порох і легені твої замало не розірвуться, а надто поцілунки дівчат. Казнави скрізь роздзвонили, що через скупість пана Жерома його син не може скористатися благодійністю теплішого клімату чи лікуванням у горах. Але Жан був не з тих людей, хто міг би померти поза домом, а крім того, лікар П'єшон твердив, що проти сухот нема нічого кращого, як ландський ліс: він навіть кімнату хворого заклечав сосновим гіллям, як на Зелене свято, і обставив ліжко горщиками, повними живицею. Коли він вичерпав усі свої засоби, то порекомендував свого молодого колегу, хоча вже було ясно, що Жан Пелуейр не винесе йоду в "масивних дозах". Ноемі зустрічала молодого хлопця зовсім байдуже, що не заважало їй помічати, як він блідне під її поглядом або коли їхні руки зіткнуться. При кожній зустрічі вона тішилася своєю твердою певністю, що для неї на світі нема нікого дорожчого за цього постільного хворого — її чоловіка. А може, ще й тому, що в тайниках серця відчувала, що той молодий самець піймався на гачок; а спокійна вона лише тому, що одного дня напевне витягне його на берег, живісінького й трепетного... Жан Пелуейр цілувати себе Ноемі забороняв, але дозволяв класти на своє чоло прохолодну долоню. Чи вірив він тепер, що вона його кохає? Так, він вірив і повторював: "Будь навік благословен, мій боже, за те, що перед смертю подарував мені жіночу любов..." І як колись на своїх самотніх прогулянках без кінця бубонів той самий вірш, так тепер, коли втомлювався перебирати чотки і Ноемі тримала його за руку, рахуючи пульс, повторював знову і знову впівголоса Полінин вигук: "Мій Поліевкт вже при смерті лежить"1,— і всміхався. Не тому, що почував себе мучеником. Про нього завжди казали: "Це бідолаха". І він ніколи не сумнівався в тому, що він бідолаха. Погляд назад, на сіру гладінь свого життя, тільки підтримував у ньому зневагу до себе. Яка вона нерухома! Але під цією нетечею грав таємний струмінь живої води, і оскільки він жив як мертвий, то вмирав тепер, ніби народжувався знову.

Одного вечора, коли священик з лікарем П'єшоном затрималися в сінях, Ноемі вийшла за ними й гостро зажадала пояснити причину їхньої мовчанки: чому вони не попередили її про Жанові щоденні чергування

при ліжку сухотника? Лікар похнюпив голову й виправдався тим, що не знав, у якому стані Жан. Його милосердя не знає меж, чому ж тоді дивуватися самопожертві, яку виявляє він сам і якою користувався його син? Священик боронився енергійніше:* Жан Пелуейр просив про це мовчати; а таємниці своїх вірних духовний наставник повинен зберігати свято.

— Але ж це ви захотіли цієї фатальної поїздки до Парижа, ви, панотче.

— Хіба тільки я, Ноемі?

Вона сперлася на стіну й розколупувала пальцем тріщину в гіпсі, розмальованому під мармур. З кімнати було чути кашель. Зачовгали Кадеттині сабо. Священик додав:

— Спершу я молився, Ноемі, і тільки потім діяв. Треба любити несповідимі шляхи господні.

Він надів свою тілогрійку. Але в глибині душі його роздирали суперечливі почуття, і в безсонні години ночі він оплакував Жана Пелуейра, марно втішаючись тим, що хворий склав заповіт на користь Ноемі і що пан Жером має намір після смерті безталанного хлопця передати будинок і більшу частину свого майна молодій жінці — з умовою, що вона ніколи не вийде заміж. Священик, людина пунктуальна, але надтд схильна перейматися долею інших, питав поради в свого серця. Раніше він не сумнівався, що цей шлюб буде щасливий — і хіба тепер sub specie aeterni2 не дивно було, що він аж так удався? А чи сам він хоч щось виграв у цій справі? Як добрий пастир він тільки дбав про своє стадо. Судячи самого себе, священик щоразу давав собі розгрішення, проте суд, на який він позивав свою совість, починався знову і знову. Він боявся, що втратив здатність відрізняти несправедливість від справедливості, і вагався в оцінці своїх вчинків. Відчуваючи себе упокореним, він менше величався: не надівав на

щоденну месу парадної сутани і відмовився від трикутного капелюха, що вирізняв його серед спів братів. Він поступово звільнився від дріб'язкового честолюбства. Без радості зустрів він новину, що єпископ надає йому право носити поверх стихаря коротку мантію з капюшоном, хоч він і не декан. Як можна надавати значення таким дрібницям йому, охоронцеві душ? Для нього в цей час найголовніше збагнути, яка його роль у цій трагедії: чи був він слухняним знаряддям божим, чи заступав він, убогий сільський священик, місце Абсолютної Істоти?

А тим часом щовечора двоколка везла підмерзлою дорогою молодого лікаря. Крізь тісно зсунуті верхів'я сосон та плетиво гілля сіялося місячне світло.

Круглі шапки темніли в небі, мов якась нерухома зграя. Не раз за кілька сот метрів від коня перебігали від укосу до укосу куці тіні вепрів. Довкола пари, що низько клубочилася над землею і закривала луки, сосни завжди розступалися. Дорога круто йшла вниз, і двоколка в'їжджала в крижаний подих потоку. Молодик, закутавшись у кожух, закритий від світу клубками туману й люлькового диму, вже й не знав, чи є над соснами зірки. Здавалося, він припав носом до зашкарублої землі, наче пес. І коли він не думав про вогонь на кухні, де скоро сушитиметься, і про юшку, в яку наллє вина, то душею був з Ноемі; вона була майже на відстані витягнутої руки, а проте він ні разу її ще не торкнувся. "Що не кажи, я вцілив,— втішав себе мисливець,— вона поранена..." Його інстинкт завжди підказував йому, коли жіноча здобич уже конає, благає пощади. Він чув крик цієї молодої плоті. Скількох жінок він мав, добре стережених, одружених із справжніми чоловіками, а не з таким недогризком, як цей Пелуейр! Беззахисніша, ніж будь-яка інша жінка, невже ця Ноемі може бути неприступна? Поки конатиме чоловік, її, безперечно, гамуватиме сором, але хто стримав цю напівзасліплену куріпку раніше, до того, як її чоловік важко захворів? Який магніт притягнув її в тінь, далеко від лампи? Інша любов? Ні, вона не святенниця; молодий лікар був певний, що добре знає таких жінок: він уже помірявся силами з священиком, коли спробував відбити одну овечку. Святенниця пограється, дозволить собі дрібний грішок,

покружляє довкола вогню, обпалиться і в останню хвилю вислизне з рук, ніби її до сповідальні притягує невидима нитка. Він уже уявляв, як усе станеться, коли Жан Пелуейр "відкине копита". Він казав собі: "Вона буде моя". І сміявся, бо був терплячий, як усі жителі ланд, котрі полюють з засідки.

Десь під той час побожні люди з містечка, за ходя чи вдень до церкви і думаючи, що вони там самі, раптом здригалися, почувши з хорів зітхання: тут, у сутінках, проводив кюре перед своїм судією майже всі свої вільні хвилини. Лише тут він знаходив умиротворення, не те, яке приносить тиша тьмавих і ніби потоплених сільських церков: умиротворення, яке ніщо не може дати на цьому світі. Священик розумів, що від маленького хирлявого створіння на ім'я Жан Пелуейр, ледве здатного напередодні великих свят протирати кришталики свічників і назбирати довгі пасма моху, з якого жінки плели гірлянди, від переслідувача сорок до цього умираючого, який віддає життя для спасіння інших, величезна відстань. Священик падав ниць перед тим, хто володів таємницею робити з рабів істот, подібних до бога.

XV

Літо стало погіднішим, і Жан Пелуейр менше задихався. У вересні листя від частих бур пожовкло. Кадеттин онук приносив хворому перші білі гриби з їхнім духом лісової землі, розважав його, показуючи вівсянок, зловлених на світанні: він їх відгодує в темряві, уб'є, потушкує на старому арманьяку й почастує Жана. Зграї припутнів віщували ранню зиму: скоро ловці почнуть приваблювати їх у сіті... Жан Пелуейр завжди любив цю пору осені, таємничий перегук його серця з просовиськами, з поруділими ландами, де гуляли лише припутні, овечі отари та вітер. На світанні, коли розчиняли вікна, щоб йому легше дихалося, він упізнавав запах, який супроводив його з полювання жовтневим смерком. Але йому не судилося спокійно дождатися свого кінця: Ноемі не знала, що смертенні потребують спокою, і як колись не могла потаїти огиди до нього, так само тепер не вміла пощадити його від свого каяття. Вона

скроплювала сльозами його руку, невпинно благала простити її. Даремно він казав їй:

— Я ж сам, сам вибрав тебе, Ноемі... Це я, я не дбав про тебе...

Вона крутила головою, вона знати нічого не хотіла, крім одного, що Жан умирає через неї, який він шляхетний і великодушний! Як би вона кохала його, коли б він видужав! Вона віддала б сторицею ту ніжність, на яку була така скупа. Навряд чи Ноемі здогадувалась, що вона знову б відвернулась від Жана, як тільки він оклигав би, і тільки близька його остання година змусила її врешті покохати чоловіка. Адже вона була дуже молода, недосвідчена, палка жінка і свого серця не знала. Але це гаряче серце було дуже щире й віддане богові. Вона незграбно домагалася від умирущого слова, яке заспокоїло б її сумління. Після таких суперечок він занепадав духом і не хотів залишатися з нею віч-на-віч; а це тепер часто траплялося (бо пан Жером був прикутий до ліжка тисячею недуг). Зате яку саморідданість виявляв молодий лікар! Жан Пелуейр дивом дивувався такій незвичайній вірності незнайомої людини. І хоч не був у стані підтримувати розмову, він принаймні тішився його присутністю.

Якось по обіді наприкінці вересня він прочнувся з довгої дрімоти й побачив у кріслі біля вікна Ноемі, що спала, одкинувши назад голівку: послухав її рівний дитячий подих і знов заплющив очі. На рип дверей розплющив їх знову: тихо ввійшов лікар, Жан, не наважуючись зробити якесь зусилля й сказати хоч одне слово привітання, прикинувся, ніби спить. Мисливські черевики молодика зарипіли. Потім нічичирк: тиша змусила Жана Пелуейра глянути. Незнайомий приятель стояв над заснулою жінкою. Спершу він не нахилявся до неї, але потім непомітно нагнувся і його дужа волохата рука тремтіла... Жан заплющив очі і почув тихий голос Ноемі:

— Ох, пробачте, пане^лікарю. Я, здається, задрімала... Наш хворий сьогодні дуже слабий. Надворі задуха. Дивіться: жоден листок не ворухнеться.

Лікар відповів, що вітер же віє з південного заходу. Ноемі на те:

— Вітер з Іспанії нам принесе грозуі

Але грозою був він, цей блідий і охоплений жагою хлопець, його очі здавалися наелектризованими. Ноемі підвелася, підійшла до Жана і відгородилася його залізною койкою від чоловіка, який не відривав від неї очей. Він промимрив:

— Вам треба берегтися, пані, хоча б для нього.

— О, я дуже витривала; я знаходжу силу їсти й спати, як звір... Чи ж так поводяться немічні?

Вони посідали далеко одне від одного. Здавалося, Жан Пелуейр усе ще дрімає; не ворушачи губами, він наспівував речитативом: "Мій Пелуейр вже при смерті лежить..."

Він задихався тепер менше, трошки їв, ніби пізня осінь ще тримала його в обіймах, у своєму серпанку й запаху сліз; а проте це були дні, коли він найдужче страждав. Нині, на краю могили, але все ще живий, він у Ноемі не сумнівався — але чи встоїть вона перед цим молодим, гарним чоловіком по тому, як він вступить у країну тіней? Жалюгідна тінь небіжчика не розділить тих, кому суджено кохатися. Своєї туги він нічим не виказав; стискав лікареві руку, всміхався до нього. О, як же йому хотілося жити, щоб узяти над ним гору і щоб Ноемі обрала його! Який темний шал штовхнув тоді його шукати смерті? І без Ноемі, і без дружини, як любо вдихати повітря на повні груди, а пестощі досвітнього вітру п'янять міцніше, ніж усі інші пестощі... Мокрий від поту, з огидою вдихаючи власний хворобливий запах, він дивився, як Кадеттин онук простягає йому через вікно першого бекаса сезону... О вранішні зорі в день полювання! Блаженство спілкування з соснами, чиї туманні сірі верхи пнуться до блакиті, соснами, подібними до смиренних духом у чеканні слави! А в найбільшій гущавині лісу галявка, заросла травою,

вільшаником і повита туманцем, знак, що тут є свіжий струмок із ржавою від ландського пісковику водою. Сосни Жана Пелуейра складають авангард величезного війська, що червоними рядами вишикувалось між Атлантикою і Піренеями: вони панують над Сотерном і пекучою долиною, де в кожній виноградинці кожного грона живе сонце... З часом Жан Пелуейр менше дбав би про свої сердечні справи, бо в старості бридота щезає так само, як і краса, але йому залишилися б принаймні ці повернення з полювання, збирання грибів. Колишні літні дні горять у пляшках ікему, і вечірні тлива минулих років червонять грюо-лароз. Люди читають, тулячись до кухонної печі, а навколо, скільки око сягне крізь дощ,— ланди і ланди... А Ноемі тим часом казала лікареві:

— Не варто вам завтра приїжджати... Він відповів:

— Що ви, що ви! Я приїду!..

Чи зрозуміла Ноемі? Невже вона не зрозуміла? Чи він уже освідчився їй? Чи Жан Пелуейр помре раніше, ніж дізнається, як скінчиться ця боротьба біля його узголів'я? Здавалося, комусь було шкода, що бідолашне хлоп'я відходить з цього світу, не досить настраждавшись; от він квапливо сплітав тепер такі пута, які Жан міг порвати лише на превелику силу. А проте всі вони по черзі порвалися, перш ніж почалася агонія: його пристрасті згасли раніше, ніж він сам, і прийшов день, коли він зумів усміхатися однаково всім, виявляти їм однакову вдячність. Він повторював уже не вірш, а такі слова: "Це Я. Не бійтеся..."

Тьмаву кімнату обступили звідусіль останні зимові дощі. Чому люди питали, чи дуже мучиться Жан Пелуейр, якщо його мука була для нього радістю?

З життя він чув уже тільки кукурікання півнів, торохтіння візка, гук дзвону, невиразний шерех дощу на черепиці і вночі крики хижих птахів та передсмертні зойки їхніх жертв. Шибки освітила остання його зоря.

Кадетта розклала вогонь, і смолястий дим наповнив кімнату. Жан Пелуейр, холонучи, ще відчув тілом подих горілої сосни, який так часто спекотного літа обпалював йому лице в рідних ландах. Д'Артіайї твердили, що він. ще чує, але вже не бачить. Пан Жером стояв у своєму закапаному ліками халаті біля дверей і тулив до вуст носовичок. Він плдкав. Кадетта і її внук уклякнули в тіні. Голос священика, вимовляючи слова заупокійної молитви, здавалося, проламував невидимі запори:

— Зійди зі світу сього, душе християнська, в ім'я господа бота всемогутнього, що створив тебе; э ім'я Ісуса Христа, сина бога живого, що терпів за тебе; в ім'я духа святого, що спустився до тебе; в ім'я ангелів та архангелів; в ім'я престолів і царств; в ім'я князівств і держав...

Ноемі гарячково вдивлялася в нього і казала собі: "Він був гарний..." Містечковий люд переплутав подзвіння по його душі з вранішнім "ангелюсом".

XVI

Пан Жером зліг. Позапинали простирадлами дзеркала, в яких Жан Пелуейр так часто роздивлявся своє убоге лице. Тіло обрядили як на обідню з півчою: Кадетта навіть наділа йому на голову фетрового капелюха, а в руки вклала молитовник. У кухні панувало сум'яття, наче на свято, бо за стіл мало сісти сорок душ. Біля катафалка голосили фермерки, схожі на античних тужільниць. Це вперше священик був на похороні високого розряду. Всім запрошеним роздали по парі рукавичок і одному су, загорнутому в папір. Під час відправи йшов дощ, але потім визирнуло сонце і сяяло, аж поки всі повернулися з кладовища. Жан Пелуейр чекає в труні на воскресіння; він лежить у сухому піску, що муміфікує й бальзамує трупи. Ноемі Пелуейр на три роки убралася в чорний креп. У глибокій жалобі вона стала буквально невидимою. В йходила лише на меси, і перш ніж перейти площу, переконувалась, що там ні душі. І навіть коли прийшла перша спека, її шию стискав комірець із білою торочкою. її критикували: мовляв, вона носить чорну сукню

надто шовковисту, надто лискучу; тому жінка змінила її на іншу. Десь у той час пішли поголоски про навернення до віри молодого лікаря: його повсякдень бачили на месі. Він з'являвся там між двома візитами до хворих. Коли в священика питали, якої він думки про цю втішну для душпастиря подію, він тільки посміхався своїм без губим і ніби защитим ротом, але не казав ні слова. Певне, він уже втратив колишній авторитет і вміння переконувати людей, бо не зумів добитися, щоб пан Жером викреслив з свого заповіту статтю, за якою Ноемі не мала права одружитися вдруге. Такої ж невдачі зазнала його спроба умовити Ноемі не так суворо додержувати жалоби, це здалося йому перебільшенням. Пан Жером пишався, що в його роду вдови носять жалобу до кінця життя, а д'Артіайї виявили чимало запалу, переконуючи Ноемі, щоб вона не скидала свій саван. Ось чому в зимові ранки, коли церква така темна, молодий лікар не міг розгледіти вдови в її чорному сповитку, так само як вона не бачила свого чоловіка, зацементованого плитою, якої щодня торкалися її коліна. Лиш іноді йому щастило помітити сяйво личка, що пашіло молодістю, хоча вона пестилася, йдучи вранці на причастя, і жила як черниця. Другого дня після меси, в річницю смерті, коли все містечко дізналося, що Ноемі Пелуейр не скидає чорного серпанку, християнські почуття лікаря сплохували. Він занедбав не лише церкву, а й своїх хворих. До старого П'єшона дійшла чутка, що його молодий колега п'є, навіть ночами встає з ліжка, щоб вихилити чарку. Пан Жером ніколи ще не почувався так добре, і його невістка мала більше вільного часу; вона займалася маєтком, але сосни майже не вимагають догляду. Період її ревної, суцільної побожності був короткий, вона мало підкріплювала її читанням. Абстрактне мислення в неї не було розвинуте, і тому вона любила гртові формули. Оскільки в краю живиці майже нема злидарів, і крім того дуже скоро пощастило збирати раз на тиждень біля фісгармонії крикливе стадо дітей Марії, то що залишалося Ноемі, як не шукати поміркованої розваги в кухні. На третьому році своєї жалоби Ноемі погладшала, і лікар П'єшон мусив приписати їй годинну прогулянку щодня.

Якось по обіді, коли настали перші дні спеки, вона дійшла аж до ферми, званої Тартеум, і, геть зморена, нюхнула на горбок. Довкола неї в дроку гули

бджоли, а ґедзі, пласкі мухи, вилітаючи з вересу, жалили її ноги. Ноемі чула, як б'ється її ожиріле, як у всіх роздобрілих жінок, серце і думала лише про цей курний шлях, після свіжого порубу сосон його нещадно жарило сонце; повертаючись назад, їй доведеться пройти по ньому три кілометри. Вона відчувала, що ці незчисленні сосни з червоними клейкими надрізами, ці піски й вигорілі ланди навік її ув'язнили. І ця неосвічена немудра жінка почала розуміти, що в ній оселився той самий розлад, який мучив Жана Пелуейра: чи не ця спопеліла земля, не це пустельницьке життя змушували страдницю, що конала від спраги, зводити голову й тягнутися всім тілом до вічної прохолоди? Вона витирала носовичком із чорною торочкою вогкі руки і дивилася на свої запорошені черевички і на канаву, де молода папороть розчепірювала листя, як пальці. Та ось вона звела очі, і в обличчя їй війнув запах житнього хліба, що йшов від ферми, і раптом підхопилася, вся затрепетавши: перед будинком зупинилася двоколка, вона одразу її впізнала. Скільки ж разів закоханіше, ніж дивляться на зорі, дивилася вона з-за причинених віконниць, як сяють ці осі! Вона обтрусила пісок із сукні; на шляху торохтіли вози, закричала сойка. Ноемі стояла без руху, оточена роєм мух, очі втуплені в двері, які збирався відчинити той молодик. Ноемі чекала, чекала, розкривши рота й випнувши груди — покірна, віддана тваринка. Коли двері ферми відчинилися, вона проникла поглядом у сутінь, там виднілась якась постать; добре знайомий голос місцевою говіркою, радив великі дози йодної настоянки... Ось він вийшов: сонце заграло на кожному ґудзику його мисливської куртки; фермер тримав коня за вуздечку; він казав, що в цю пору буває найбільше пожеж: усе ще сухе, трава під деревами не зеленіє, і ланди вже не затоплені водою... Молодик підібрав віжки. Чому Ноемі задкує? Якась сила затримала її поривання до того, хто наближався, потягла назад. Вона вбігла в зарості дроку, вищі за неї; колючки дряпали їй руки. Зупинилась на хвилю, дослухаючись до торохтіння екіпажа на дорозі. Скоро він зник з очей.

Звичайно, рятуючись утечею, вона насамперед думала про те, що містечко одразу обурилося б, якби вона розлучилася з роллю вдови, відданої пам'яті покійного чоловіка, і що через статтю в заповіті пана Жерома її батько й матір не дадуть згоди на те, що пані д'Артіай називає "ідіотським шлюбом". Але хіба не зламав би інстинкт Ноемі такі перешкоди, якби її не стримував інший закон, вищий за інстинкт? Такій маленькій, їй судилося стати великою; рабиню, її змушено панувати. Ця розповніла міщаночка не могла перемогти саму себе: крім самозречення, всі дороги для неї були закриті. В цю хвилину в сосновому бору, повному мух, вона зрозуміла, що її вірність померлому буде її скромним Ореолом і що їй несила цього уникнути. Вона бігла через верес, аж поки, знесилена, з повними піску черевиками, зупинилася і припала до миршавого дуба в рам'ї сухого, але тріпотливого під вогняним подихом листя,— чорного дуба, схожого на Жана Пелуейра.

З французької переклав Анатоль ПЕРЕПАДЯ